

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Folk og minder fra
NORDSJÆLLAND

52. Årgang
Julen 1997

Læs nyhederne på vejen

Læs nyhederne mens de stadig er nyheder. Om morgenen på vej til arbejde for eksempel. Så kan du jo gå mere i dybden, når du kører hjem igen. Tager du toget, kan du altid følge med. Selvom det går stærkt.

I toget er tiden din egen

DSB

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Kenno Pedersen og Lars Bjørn Madsen

1997

Tooghalvtredsindstyvende årgang

Udgivet af
Nordisk Forlag
Fabriksvej 4 - 3000 Helsingør
Tlf. 49 22 25 00

INDHOLD

Han har gjort det godt - *side 5*
Af Godfred Hartmann

En historisk rejse med kystbanen fra Helsingør
til Tibberup anno 1997 - *side 11*
Af Kenno Pedersen

Min barndoms Liseleje - *side 21*
Af Finn Zinklar

Erindringsglimt fra en tilværelse i Fredensborg - *side 26*
Af DES Asmussen

Hillerøds hospitaler og sygehuse - *side 32*
Af Inger Dahl Mogensen

En Lukassøster i Esrom - *side 36*
Af Kate Ulff-Møller

En fast Beviis paa en bestandig Kierlighed - *side 40*
Af Torben Bill-Jessen

Matr. nr. 58 Fredensborg by, Asminderød sogn - *side 44*
Af Søren Widding

Sophus paa Skidtet - *side 48*
Af Asger Egelund Møller

Eftertryk af artikler i
Folk og minder fra Nordsjælland
er kun tilladt i uddrag og med
kildeangivelse.
Papir: Profimago
Sats: Nofo Print
Repro: Nofo Print
Tryk: Nofo Print
Omslagskachering: Uttenthal A/S

ISBN: 87-88245-52-7

Omslaget:

Skipperhuset fotograferet af *Niels Richter-Friis* i januar 1997.
Også i »Folk og minder fra Nordsjælland«s 1976-udgave
var Skipperhuset på forsiden, og også dengang var billedet
taget af Niels Richter-Friis - det *første* af hans lange, ubrudte
række af mesterlige vinterbilleder til heftets omslag.
Men alting får en ende. Skipperhuset er blevet restaureret, og
Richter-Friis har afhændet »Folk og minder«.
I den indledende artikel på *side 5* tegner *Godfred Hartmann*
sit personlige portræt af Niels Richter-Friis og hans virke med
»Folk og minder fra Nordsjælland« gennem enogtyve år.

Han har gjort det godt

Af Godfred Hartmann

Niels Richter-Friis har afhændet »Folk og minder«, som han har udgivet fra 1976 til 1996. Gennem alle årene har Godfred Hartmann været den mest trofaste og værdsatte skribent. Her tegner han et portræt af sin arbejdsgiver og ven.

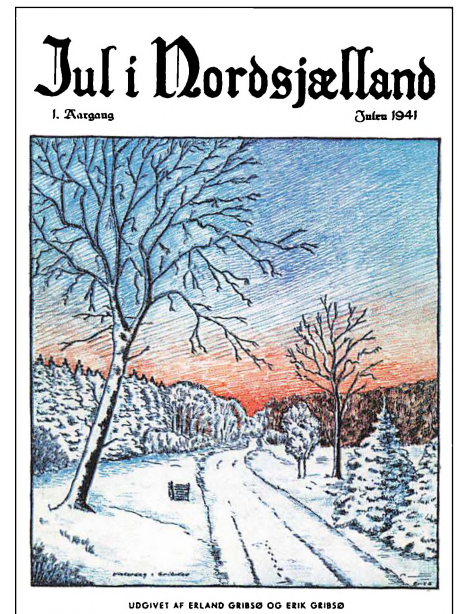
Så lægger han da op - denne mærkelige, entusiastiske mand, der har stået som udgiver af »Folk og minder fra Nordsjælland« siden 1976.

Enogtyve år, det er længe - men Niels Richter-Friis er ikke kørt træt. Når man bliver ældre, vil man gerne aflastes. Befries for noget af sit arbejde. Derfor går han - og over-

drager nu udgivelsen af »Folk og minder« til det trykkeri, der gennem mange år har forestået fremstillingen af denne fornemme publikation.

Hvad drev ham, der er københavner, dog ud i en næsten manisk interesse for Nordsjælland - hvad

Erik Gribso og Niels Richter-Friis - fratrædende og tiltrædende udgiver af »Folk og minder fra Nordsjælland«, 1976. Erik Gribso startede »Jul i Nordsjælland« i 1941 (billedet øverst på denne side) sammen med sin far, Erland Gribso, og fortsatte alene fra 1964. Samlere undrer sig måske over, at 1997-udgaven ikke er 57. årgang, men kun 52. årgang. Det skyldes, at »Jul i Nordsjælland« ikke udkom i 1968, 1970, 1971, 1972 og 1973.

gjorde ham til en habil lokalhistoriker med en brændende kærlighed til egnen - hvorfor blev han en inspirerende indpisker, der sjældent lod sine forfattere henfalde til uvirk-somhed? Hvad var det, der satte det hele i gang?

Svaret er enkelt og ligetil: I 1964 købte han et hus i Nødebo, som tidligere havde været i orientlisten Johannes Østrups eje. Hans grund går ned til Esrum Sø, og fra det øjeblik, han flyttede ind med sin kone, var han tabt for egnen. Hans nye hjem gav ham et nyt liv.

Han satte passerens ene ben midt i søen og slog en cirkel om alt det, han gerne ville udforske - fotografere og beskrive.

Selvfølgelig havde Niels Richter-Friis en passer. Det har en civilingeniør altid i nærheden - selv om han er kemiker og sikkert har været mere fortrolig med væskefyldte kolber og bunsenbrændere, end med cirkler fæstnet til et tegnebræt.

Han valgte et ualmindeligt speciale, som han senere skulle få glæde af: Fotografi og reproduktionsteknik. I dag husker han sikkert ikke meget om de indviklede kemiske processer, der finder sted i fotogra-

fiske emulsioner, hvad det så end er for noget.

Hvor er det dog længe siden, xylograf Hendriksen stod i sit atelier og møjsommeligt skar sine træsnit til Lundbyes landskabstegnin-

ger, som blev trykt i »Ude og Hjemme«, og sønnerne Holger og Knud Hendriksen afløste xylografiet med mørkekammer og ildelugtende syrebade i reproduktionsanstalten i Stormgade.

En dag faldt Niels Richter-Friis over et gammelt nummer af Skandinavisk Folkemagazin. Interessant er den morsomme tekst på forsiden: »Et Billed=Blad, til nyttige Kundskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmuntring, for alle Stænder.« Den blev affotograferet og kom på bagsiden af »Folk og minder«s 1977-udgave - og har været på bagsiden lige siden.

Skandinavisk Folkemagazin.

Et Billed-Blad,
til nyttige Kundskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmuntring,
for alle Stænder.

Redigeret af **Erich Chr. Mourath.**

1854. Søndagen den 29de October. N° 44.

Indhold: Lyfløttet Fredensborg (med xylograferet Freiser). — Tsjetsjehæren Schamyl (Zutning). — Aguadoren Staden Lima (med xylograferet Afbildning). — Indianeren (Zutning).

Det kongelige Lyfløtte Fredensborg.

Lyfløttet Fredensborg.

Blandt de mange herlige Punkter i vor Hovedstads paa skjøne Partier saa rige Omegn indtager Fredensborg ingenlunde den sidste Plads. Derom vidner den Mængde af Lyfløt-reisende, som i den skjøne Aarstid gjæste dette

yndigt beliggende Sted, hvor Sv og Skov, Bakker og venlige Dale udbrede sig i den for Diet meest tiltrækkende Afveksling.

Dette kongelige Lyfløtte ligger tæt ved den sydlige Ende af den store og af Skovpartier yndigt omkrandsede Sørom-Sø, i en Afstand af 1 Mil fra det stolte Frederiksberg, 2 Mile fra Helsingør og 5 Mile fra Kjøbenhavn. Det

Ikke underligt, at Richter-Friis, som selv er en glimrende fotograf og helt fortrolig med den tekniske udvikling, skulle sætte en ære i, at den publikation, som han i 1976 købte af redaktør Erik Gribsø, skiftede både udseende og navn. »Jul i Nordsjælland« blev til »Folk og minder fra Nordsjælland«, og de smukke, firfarvede omslag tog han sig selv af. Dette års omslag er det toogtyvende i en ubrudt række.

Navneændringen var en stor fordel. Det var ikke noget julehefte. Sjældent havde indholdet noget med julen at gøre. Der var tale om en kulturel, topografisk, populær publikation, og den måtte kunne sælges og læses hele året. Men dog har det lige fra starten været en tradition, at den er fast gæst under mange juletræer - hvis bedstemor eller bedstefar da ikke har vundet den som mandelgave, før træet blev tændt.

Også det tryktekniske var han fortrolig med. Efter sin eksamen blev han ansat i et trykkeri og blev senere teknisk direktør. Men arbejdet i et trykkeri består af andet end maskiner og trykfarver. Der er også kontakten til kunder og forfattere, og Niels Richter-Friis fik smag for forlagsbranchen, og han kom ind i Dansk Bladforlag, der var grundlagt af hans far i 1922 og havde fagblade som speciale. Med sin uddannelse tilførte han forlaget nye tekniske fagblade, og ved faderens død i 1976 videreførte sønnen forlaget - der snart helt skulle skifte karakter, blandt andet med udgivelsen af »Folk og minder« og en række bøger om Nordsjælland.

Eet er uløseligt forbundet med forlagsvirksomhed. Jeg ved det af egen erfaring. Udgivelser ser ofte dagens lys med skiftende held. Men forlæggere er fanatiske folk, der ofte er stædige, og Niels Richter-Friis er ingen undtagelse. Kvaliteten går han ikke på kompromis med, koste

hvad det koste vil, og kun sjældent er kulturelle bøger bestsellere. Visse udgivelser gav ham tab og bragte ham nu og da i vanskeligheder. Men det er så længe siden, at det er glemmt.

Også »Folk og minder fra Nordsjælland« hørte til de publikationer, revisoren rynkede på næsen af, når regnskabet kom. Som årene gik, fandt hans hjertebarn heldigvis fodfæste.

Men Niels Richter-Friis arvede mere fra den velstående far, bladudgiver Valdemar Richter-Friis, end et forlag. Han blev samler ligesom faderen, der i sin store lejlighed i Amaliegade kunne fylde væggene med københavnske brandbilleder og dække op med de i dag ubetalelige glas fra Schlesien og Nøstetangen, hvoraf nogle enkelte i dag står hos sønnen. Men dem drikker vi ikke af, når jeg kommer på besøg.

Så ser vi på billeder, og dem er han ved at drukne i. Malerier og

Det er ikke så mærkeligt, at Niels Richter-Friis' interesse for reproduktionsteknik affødte en stor kærlighed til Illustreret Tidendes træsnit - og i 1982 gav ham ideen til fra sit forlag at udgive en smuk bog »Det gamle Nordsjælland«, hvor samtlige træsnit fra Nordsjælland er gengivet i fuld størrelse. Det gav bogen et stort tværformat, der siden har skabt ravage på mange bogreoler. Forfatterne er *Kenno Pedersen* og *Lars Bjørn Madsen* - netop de to, der nu i fællesskab har overtaget redaktionen af »Folk og minder fra Nordsjælland«.

Da Gyldendal i 1984 skulle genudgive min bog »Nordsjællandsrejsen« som paperback, bad jeg Niels Richter-Friis levere billedet til omslaget. Et klassisk foto med store linier, taget fra Esrum Søes nordende.

topografiske stik, de fleste fra Nødebo, Esrum Sø og Gribskov. Som hos alle samlere er det hele

begyndt i det små - først med et lille kobberstik af Fredensborg Slot af S.H. Petersen. Men han har jo også lavet et af Nødebo Holt - det må jeg have, og selvfølgelig skal S.H. Petersens store stik af Gribskov hænge over sengen, som det hang over Søren Kierkegaards skrivepult - og snart er de der alle. Dyrt behøver det ikke at være - over døren til køkkenet hænger et par små indrammede julekort af Des Asmusen, hans genbo på den anden side af søen. Og avisudklip og båndoptagelser om Nordsjælland står i skabe i sirlig orden - for slet ikke at tale om hans over 15.000 fotografier.

I Kompagnistræde fanger øjet pludselig et maleri af Nødebo fra forrige århundrede, og antikvarboghandlernes kataloger studeres grundigt. Der er endelig den længe eftersøgte bog med J.G. Grunds kobberstik af Nordmandsdalen - studietidens interesse for reproduktionsteknik fornægter sig ikke. Og Niels Richter-Friis ringer til billedhugger Eric Erlandsen og får ham til at skrive en artikel om statuerne i Nordmandsdalen til »Folk og min-

der«, hvis spalter uundgåeligt præges af samlerinteressen.

På væggen hænger også en forside af et gammelt nummer af »Skandinavisk Folkemagazin«, som han fandt i en rodekasse og købte for 10 kr. Ikke noget særligt, og dog. For der er en morsom tekst: »Et billed=Blad, til nyttige Kundskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmuntring, for alle Stænder« (se billedet på side 6). Linierne bliver affotograferet og sat på omslagets bagside for at bryde sneens monotoni. I år står de på bagsiden for 21. gang.

Sidste gang, jeg var i Nødebo og blev fulgt til døren af hans store hund, kom der moderne jazzmusik ud af højttalerne. Charlie Parker er også en samlerinteresse, og Richter-Friis' lidenskabelige oplysning om, at samlingen er så godt som komplet, undrer mig ikke. Skyndsomt fortrækker jeg fra støjen til den store, svellebelagte terrasse ved søens bred, og den kølige italienske vin får mig hurtigt til at glemme, at glasset er fra Holmegaard og ikke fra Nøstetangen.

Vist er han en mærkelig mand. En igangsætter med en brændende kærlighed til egnen - til søen og til Gribskov - og til det liv og de mennesker, der trivedes heroppe. Han ved, hvor Olaf Poulsen drak sin bourgogne, og hvor den velhavende grosserer Zachariae slog sig ned i Gribskov med alle sine gæster, og mad og vin stod på bugnende borde. Han kender Holger Drachmanns beskrivelser af skumringen, der sænker sig omkring robåden på Esum Sø. Selv en ivrig og velskrirende medarbejder i de første ti år. Måske kneb det med tilgangen af manuskripter, så han selv måtte gå til pumperne.

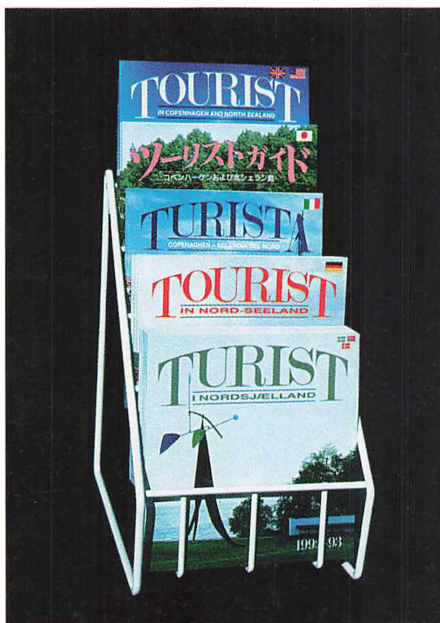
Mange forfatternavne gik igen fra år til år, men i hver udgave var der et par friske pust. En dame, der havde levet hele sit liv i Esum - med kloster, bio og dampbageri - skrev om alt det, der ellers ville blive

Dansk Bladforlags grundlægger, bladudgiver Valdemar Richter-Friis, har for en gangs skyld forladt sit foretrukne opholdssted bag skrivebordet i Amaliegade for at sejle en tur på Esum Sø med familien. I forgrunden ryggen af skipper Alfred Jandal, en af Niels Richter-Friis' meget nære venner. 1973.

glemt. Den slags har der altid været meget af - og det uventede er oftest det morsomste.

»Tourist in Copenhagen and North Zealand«, der i 1992 udkom på fem sprog, regnes stadig af mange for landets måske smukkeste og bedste turistpublikation. Men kun de færreste ved, at »Folk og minder fra Nordsjælland« var den direkte årsag til, at Niels Richter-Friis i 1983 startede denne succes. For fem år siden solgte han »Tourist« til Kraks Forlag - men han er stadig ansvarshavende redaktør.

De med rette beundrede omslag tog Richter-Friis sig som sagt selv af. Men er det mærkeligt, når fotografiet var hans speciale? Uden besvær kom han ikke til dem. Da der altid skulle være sne på motivet, har han frosset bravt i den bidende nordøstenvind - men anstrengelserne har været det værd. For mit indre øje glider de allesammen forbi: Nordmandsdalen, Hammermøllen, Kierkegaards sten i Gribskov, men mest berømmet det allerførste omslag af Skipperhuset - selv om jeg personligt foretrækker den gamle milepæl ved Rørtang på Kongevejen mellem Fredensborg og Helsingør. Den fotograferede han fra taget af sin gamle, ottecyndrede Chevrolet i en orkan. Jeg ville gerne have siddet i en af de biler, der sneglede sig forbi gennem snedrierverne. Med sine to meter høje og lovlig svære skikkelse har de forbi-passerende glippet med øjnene, mens han højt til vejrs baksede med stativet.

Det kan ikke undre, at radio og fjernsyn hurtigt fik øje på Niels Richter-Friis. De betragtede ham som et orakel, der vidste alt om Esum Sø. Mange gange var han i Københavns Radios »Søndagsturen«, og veloplagt fortalte han i tv-serien »Mit Danmark« om de gamle landvaskerier i Sørup og om stutterivangene på den anden side af søen. Og i TV2-Lorry om Esum Kanal, hvor pramme, trukket af heste, fragtede skovens træ til Dronningmølle. Igen fornægter samlerinteressen sig ikke: Også Esum Søes geologi og biologi hører med, og manganen en seer er blevet klogere, mens Richter-Friis letforståeligt fortalte om de vandindvindinger og forureningskilder, der truer søens fremtid.

Det hele kan han. Altid var han som redaktør oplagt og inspirerende. Kun når man talte om et beskedent honorar, kunne han pibe som en nyfødt baby - men det hører til forlæggerens bestilling. Selv kaldte

I 1988 fortalte Richter-Friis om Esrum Sø i tv-serien »Mit Danmark«. Vi er ved Skipperhuset, i midten står Poul Thomsen og til venstre Ulrik Liebst - skipper og leverandør af en færge til lejligheden.

Optagelserne var startet i køligt vejr, med tykke, forede vindjakker - som de to hovedaktører ikke kunne tillade sig at tage af, da det senere på dagen blev ulidelig varmt.

han sig for min mæcen og velgører.

Mange af de gamle medarbejdere er døde. Veloplagt drog han i marken med Palle Lauring, Hakon Stephensen, Torben Topsøe-Jensen og mange flere. Den ære blev mig aldrig forundt, og nu er det for sent. Redaktøren har lagt op.

Men tro ikke, at vi slipper af med ham så let. »Folk og minder fra Nordsjælland« med den ene hånd og »Tourist in North Zealand« med den anden.

Skal man tro ham, og det skal man nok undtagelsesvis, har »Folk og minder« aldrig været nogen økonomisk succes. Begrænset oplag, dyr at fremstille, og altid på det

fineste papir. Det kan næppe være forfatterhonorarerne, der har tynget budgettet.

Men »Folk og minder« affødte en kæmpesucces, udtænkt i hans krøllede forlæggerhoved. Hvorfor ikke et »Folk og minder« for udenlandske turister? Hvorfor ikke udgive et »Tourist in North Zealand«, udelukkende finansieret af annonceindtægter? Gamle medarbejdere fra »Folk og minder« kunne gå igen som billigt genbrug. Første nummer udkom i 1983. Gratis distribueret fra hoteller, turistbureauer, og hvor turisten i øvrigt færdes.

Men det var kun begyndelsen! Det regner ofte i Nordsjælland, og så drypper turistindtægterne på for

retningerne i København. Vi bliver sat til at skrive artikler om Rundetårn og Den lille Havfrue, og i 1992 udkommer »Tourist in Copenhagen and North Zealand« på fem sprog! - spækket med dyre annoncer fra Strøget og udvidet med artikler af notabiliteter som Victor Borge og Piet Hein. Men stadig med hovedvægten lagt i hænderne på »Folk og minder«s forfattere. Nu kan vi også læses på japansk! - og i et oplag, som vi aldrig havde hørt om før. Så let kan det gøres, når man hedder Niels Richter-Friis.

Han sled i det med annoncører og reklamebureauer. Jeg har hørt ham arbejde i telefonen, og han var ikke nem at slippe udenom. Men selv

Udsigten over Esrum Sø fra Niels Richter-Friis' arbejdsværelse i Nødebo er enestående. Man forstår hans dybfølte glæde over egnen - og også hans glæde ved at sidde bag skrivebordet og redigere »Folk og minder«. Man forstår også, at han nu, selv om han har fået mere tid til det, næsten ikke er til at drive væk fra hjemmet ved søen og skoven. Når han endelig ulejliger sig til bageren, køber han 25 rugbrød til sig selv og hunden - og lægger dem i dybfryseren, som han kalder sin »nærbutik«! Jovist er han en mærkelig mand. Vinteren 1982-83.

han kan køre træet. Landets måske fineste turistpublikation sættes til salg, og Kraks Forlag er køberen, der overtager sliddet med annoncerne. Som udgiver af verdens ældste vejviser, er det oplagt også at lave en vejviser for turister, har de sikkert tænkt inde hos Krak.

Men Niels Richter-Friis står fortsat som den ansvarshavende redaktør - han er ikke så nem at slippe af med. Helt pensionist er han altså ikke endnu - og først om otte år bliver han folkepensionist med mimrekort til Gribskovbanen. Med sin udgivervirksomhed har han støvsøget hver en krog i Nordsjælland, og det skal han have tak for.

Jeg har ham mistænkt for at være blevet luddoven. Selv kalder han det konstruktiv dovenskab, og når vi andre lavede en fejl, belærte han os om, at den højeste form for dovenskab er at gøre tingene rigtigt første gang. Ikke det værste mål at sætte sig. Men kede sig, det kommer han aldrig til!

I selskab med sin søde og tålmodige kone kan han grille ved søen, sejle over til Skipperhuset og hængive sig til »erindringens syssek« i Gribskov.

Som dybtgående kender af topografisk litteratur om egnen kender han også Balthazar Bang, der sandt at sige ikke hører til de største på

parnasset i begyndelsen af forrige århundrede. En minor-poet, en middelmådig teaterskrædder med mange kasserede skuespil i sin skrivebordsskuffe. Men også han elskede at bo i Nødebo, og i sin selvbiografi skrev han noget smukt om køreturen til sit nyerhvervede hus, i dag Nødebo Præstegård:

»Ak! saaledes ruller man kun eengang i sit Liv; den Rullen glemmer jeg aldrig; jeg synes endnu at jeg ruller og ruller ind i alle Himmeriges Lyksaligheder, naar jeg bare tænker paa den Tid - og derfor tænker jeg den mangan Gang.«

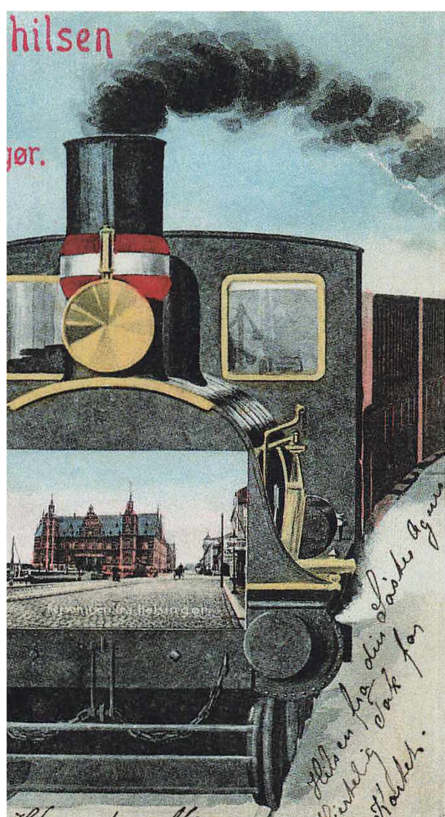
Sådan har Niels Richter-Friis det i dag - og det er ham vel undt.

En historisk rejse med kystbanen fra Helsingør til Tibberup anno 1997

Af Kenno Pedersen

Gennem togkupeens vindue har millioner af passagerer på kystbanestrækningen mellem Helsingør og Tibberup gennem de sidste 100 år betragtet verden omkring jernbanen og været vidne til tidernes skiften. Mangt og meget er sket og blevet ændret i tiden løb. Forfatteren gør en retrospektiv jernbanerejse.

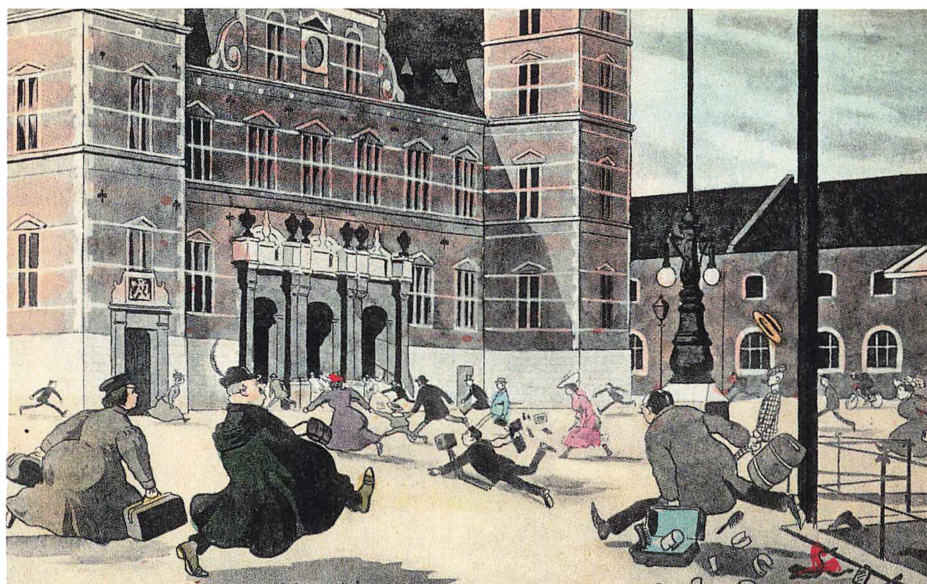
»Ud at se med DSB« var et slogan, der lanceredes for år tilbage, men som stadig er lige aktuel. Således

En Rejsehilsen fra Helsingør kunne man pas-sende sende, når man var vel ankommet til sundtoldsbyen. Postkort fra 1906. Helsingør Kommunes Museer.

siddende i et kystbanetog på »Landets flotteste Jernbanegaard« afventende togførerens velkendte afgangssignal fordrives ventetiden med at iagttage verden gennem vinduerne i togkupeen. Akkurat som det har kunnet gøres gennem de sidste 100, ja 106 år helt nøjagtig. Jernbanestationen er nemlig opført i 1891 som

Den imponerende stationsbygning i nederlandsk renæssance, der fik mange rejsende til at tro, at toget kørte helt ind på selveste Kronborg, danner baggrund for denne herlige tegning fra Kystbanens ungdom. Det var ikke sådan at vænne sig til tog til tiden. Udateret postkort. Helsingør Kommunes Museer.

ny endestation i forbindelse med omlægningen af Nordbanen på strækningen Snekkersten-Helsingør, som var en følge af ønsket om en jernbanefærgeoverfart mellem Helsingør og Helsingborg.

Den imponerende stationsbygning blev rejst på 1600 egetræspæle nedrammet i havbunden. Det var landets førende jernbanearkitekter P.C.Holsøe og Heinrick Wenck, der forestod opførelsen. Stilen er såkaldt »nederlandsk renæssance«. Bygningen blev indviet den 24. oktober 1891.

Året efter kunne det kongelige danske postvæsen ved siden af indvie en ligeså statelig post-og telegrafbygning med kamtakkede gavle og rundbuede vinduer i spidsbuede gotisk blændinger. Overfor begyndte det private initiativ ligeledes at manifestere sig i tidstypisk nybyggeri. Den nye brede Jernbanevej er et studium i historicistisk bygningskunst fra »stilforvirringens tidsalder«, eller om man vil en overdimensioneret udgave af »stationsbyen«.

Stationsby - næsten en uartig gløse - giver mange mere eller mindre vage associationer om et sted uden identitet, som noget grimt og kede-

ligt. De lokale bygmestre formidlede de store byers miljø i »stationsbyarkitekturen«, kendetegnet ved den konsekvente anvendelse af røde mursten, de lyse sandstensbånd, der ofte også indrammer vinduerne, tårne og kviste samt skifertage. Ligesom i de store byer er byggeriet tydeligvis udtryk for urbaniseringen, men i høj grad også tidens smag og stil.

»De nye tider«, der dukkede frem af røgen fra industrialismens skorstene, fordrede nybrud på alle områder. Politik, økonomi, teknik og kunststopfattelse mødes og påvirker hinanden boligmæssigt i slutningen af 1800-årene. Der sker voldsomme brydninger i politik og økonomi. Arkitekturen prøver at tilpasse sig både samfundets ændringer og den nye teknologi.

Industrialismen betød byernes voldsomme fremvækst og dermed den stærke efterspørgsel efter boliger. Industrien fik også mere direkte indflydelse på selve byggeriet. Teglværksindustrien billigjorde og

forbedrede fremstillingen af mursten. Mangfoldige andre nye materialer kom på markedet, f.eks. industrielt fremstillet glas i hidtil usete størrelser.

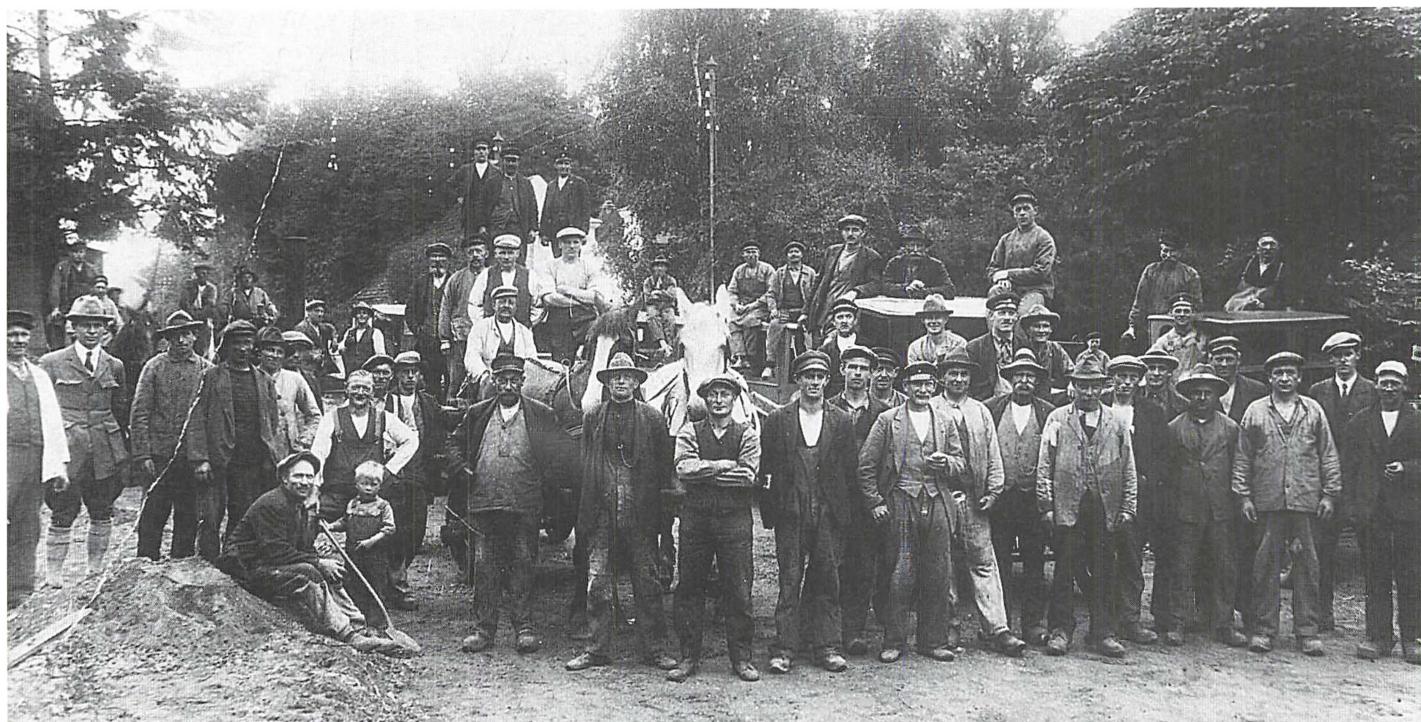
Gadereguleringer er en synlig konsekvens af »de nye tider«. Gamle stræder forvandlede til moderne, karakterløse gader. Det er således kendetegnende, at en stor del af de nye ejendomme, der byggedes i Helsingør i 1890'erne lokaliserede sig i nærheden af den nye Jernbanevej.

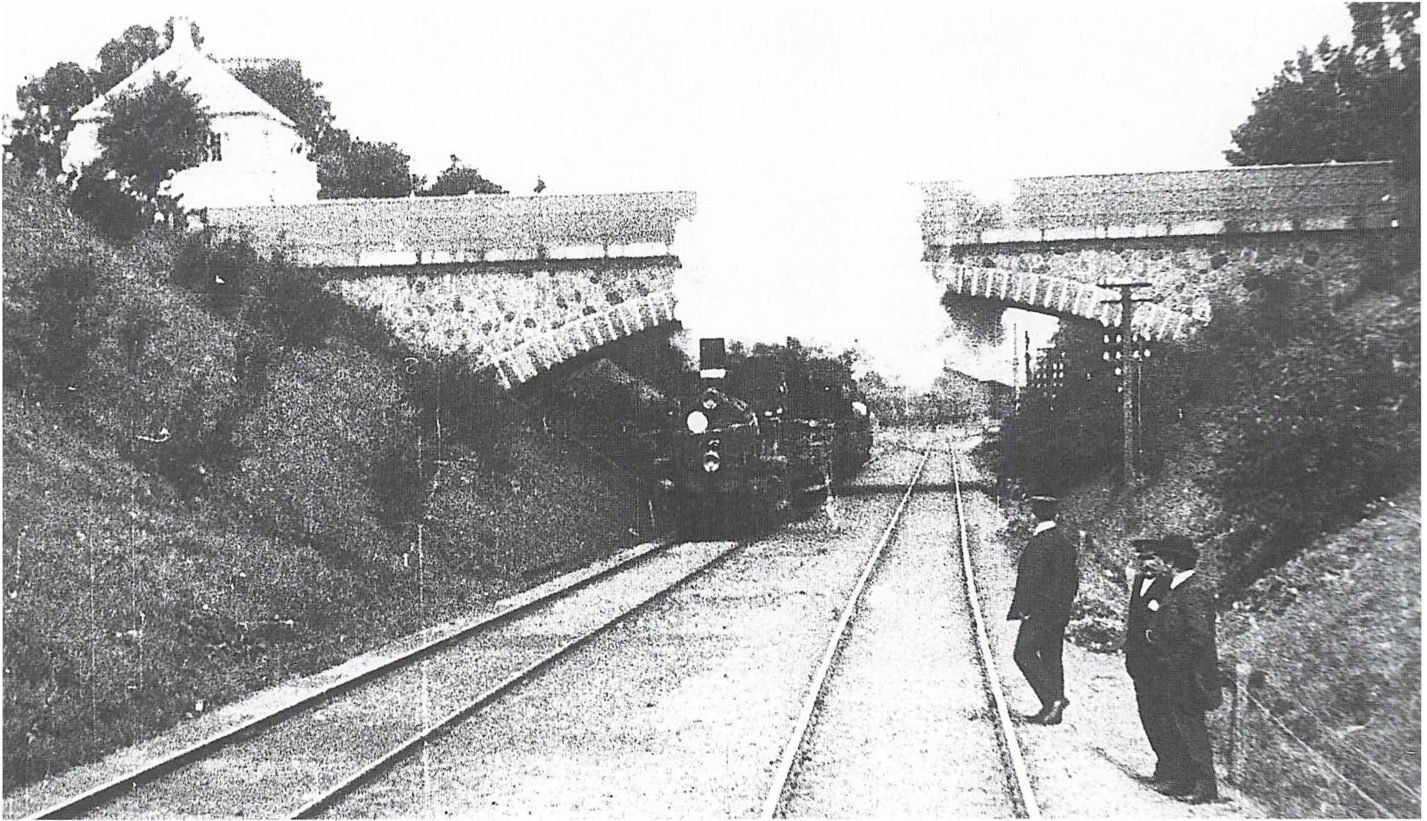
»Ny Bramstræde« blev skabt i 1890'erne, hvor strædet skulle være en tidssvarende og præsentabel gade, der forbandt det gamle og nye Helsingør. Strædet blev behørigt udvidet, det blev brolagt, og det fik fortov langs de nye høje etageejendomme, der strækker sig fra Jernbanevej til Stengade. Forinden havde en række ældre huse og bygninger måtte vige pladsen. Facaderne blev omhyggeligt dekoreret i »Østerbro-stil«. Beboelse indrettes nu ikke længere i stueetagenplanet,

men udelukkende i husenes øvre etager. Gadeplanet forbeholdes erhvervsmæssige formål, hvor handelslivet for alvor begynder at markere sig i gadebilledet.

Det var som nævnt landets førende jernbanearkitekt N.P.C. Holsøe, der skitserede stationsbygningen, men på grund af svigtende helbred blev det hans efterfølger Heinrick Wench, der kom til at forestå den egentlige detailprojektering. Hoveddisponering og formsprog er dog uden tvivl Holsøes. Stilen er såkaldt »nederlandsk renaissance« eller mere populært »Christian den Fjerde-stil«. Denne er karakteriseret ved den flittige anvendelse af sandsten som dekorativt element i den røde murflade. Således er stationsbygningens facade opdelt ved vandrette murbånd og vinduesindfatninger med trekantfrontoner i sandsten. Hertil kommer de smukt svungne gavle og tårne med spir belagt med kobber samt den imponante indgangsportal med de blankpolerede marmorsøjler. Med sin

Her er holdet af gæve arbejdere forevigtet i forbindelse med det store udgravningsarbejde ved anlægget af Kystbanen. Billedet er nok fra begyndelsen af 1890'erne, hvor de store bakker syd for byen skulle gennemgraves. Helsingør Kommunes Museer.

Først efter anlæggelsen af Kystbanen i 1897 blev jernbanen tosporet. Billede fra viadukten ved Flynderborgvej fotograferet 1907. Helsingør Kommunes Museer.

størrelse og form dominerede »Landets flotteste Jernbanegaard« havnefronten. Det statelige understøttes af den storladne stationsplads, der oprindeligt lå helt åben og uden forstyrrende elementer.

Det kan ikke undgås, at den opmærksomme iagttager tillige glædes ved de utrolig mange og fine dekorative bygningsdetaljer, der er som en hilsen fra en tid med sans for det gode og gedigne håndværk. Men også fra en tid, hvor skrækken for den tomme flade - horror vacui - har rådet. Vore bedste- eller oldeforældre, altså generationerne før Første Verdenskrig, var således omgivet af dekorativ kunst overalt. Møbler, køkkentøj og bygninger var forsynet med kunst i form af slyngninger og figurer. Man kunne slet ikke undvære den dekorerede stil, hverken i småt eller stort. Man følte ingen glæde ved de store bare flader, der blot afspejler materialet, sådan som en senere

generation, der ligefrem dyrker at fremvise den rå betonmur med striber fra forskallingen.

Der fløjtes afgang. Dørene smækker. Langsomt ruller toget ud fra perronen. Husene i Strandgade dukker frem. De yderste huse ligger alle på »Helsingørs fortov«, der omfatter stranden og opfyldt i havstokken. Den oprindelige kystlinie har således ligget under husene eller umiddelbart bag ved.

Denne ende af byen var færgemændenes og søfolkenes kvarter. Her lå matrosknejerne og værtshusene tæt. Og efter deres navne at dømme har disse ikke været helt kedelige. Her skal blot nævnes Mads i Møjet, Snasken, Klædeskabet, Norske Løve, Peter i Ankerets Datter, Pantseren, Fiolinen, Sluk efter, Spegepølsen, Kydkældereren, Proppen, Pumpen og Sugeværket. Søfolkene kunne her få en glad stund, så længe pengene slog til. Splid og slagsmål hørte til dagens

orden. Det hed sig, at ingen sømand var helbefaren, før han havde fået sine prygl på Helsingør skibsbro.

Ved omlægningen af Nordbanen mellem Snekkersten og Helsingør i 1891 blev Strandvejen gennemskåret af jernbanesporene. Parallelt med den gamle Strandvej anlagdes i stedet en helt ny vej, der over en viadukt retablerede vejforbindelsen til Snekkersten. Resterne af den oprindelige Strandvej nærmest byen kom til at hedde Gl.Strandvej, senere Svingelport, og ved Trykkerdammen fik beboerne postadresse Strandstien. Strandstien var også, som navnet antyder, et beskedent stianlæg, der fulgte strandkanten fra havnen i nord til Strandvejen ved Trykkerdammen. Det blev et særdeles populært mål for helsingoranernes aften- og søndagsture. Denne strandpromenade forsvandt ved anlæggelsen af »Vandstrandvejen« i slutningen af 1930'erne, hvor tilkørselsforholdene

Stadig kan man se den beskedne stejleplads ved Trykkerdammen, som er vist på dette kolorerede postkort fra århundredskiftet. Helsingør Kommunes Museer.

til havnen og færgerne med den stærkt stigende automobilkørsel var blevet et alvorligt lokalt trafikproblem.

Vældige jordmasser måtte flyttes ved gennemgravningen af de store bakker umiddelbart syd for Helsingør by i forbindelse med omlægningen af Nordbanen mellem Snekersten og Helsingør i årene 1889-91. Jordfyldet måtte »jernbanebørsterne« på bærer trille ned i stranden, hvor det skulle tjene som opfyld for et kommende rangerterræn. Da den nye banestrækning blev indviet i 1891 var den enkeltsporet. Tosporet blev banestrækningen først efter anlæggelsen af Kystbanen i 1897. Senere udvidelser af rangerterrænet har sammen med etableringen af et stort rensningsanlæg fjernet de sidste af de huse, der oprindeligt lå ved den gamle Strandvej. Ved gennemgravningen af bakkedraget forsvandt tillige en del af det middelalderlige borganlæg, som senere tider har benævnt »Flynderborg«. Anlæggelsen af Søndre Strandvej omkring 1890 medførte yderligere indgreb i voldanlægget,

som aldrig har været behørigt arkæologisk undersøgt.

Her ved Trykkerdammen lå også »Galgebakken«, hvor tidligere tidernes forbrydere måtte dingle for vind og vejr til almindelig påmindelse for de forbipasserende om, at her sattes ret og skel.

På toppen af Trykkerdamsbakken har den vejfarende altid haft et glimrende overblik over det sidste stykke vej til byporten. Entreen til Helsingør har Henrich Steffens, der omkring 1780 med sine forældre boede i byen, beskrevet på følgende måde: »Når man kommer fra København, opdager man ikke Helsingør førend ganske i nærheden, og man ser da husene nedenunder sig, næsten som svømmende i havet. Tagene er, tæt sammentrængte, hentrukne i længden, thi to hovedgader, der løbe parallel med strandbredden og med hinanden strække sig næsten fra dene ende af den egentlige stad til anden, fra syd til nord«. Udsynet er idag domineret af det ekspanderende »Helsingør Rensningsanlæg«, der ligger i forgrunden foran en ny færgeterminal med

tilhørende opmarchområde og DSB's rangerterræn, som allerede i 1891 omformede det gamle marine forland til ukendelighed.

Kun en beskedne stejleplads beliggende på kysthædet mellem den nuværende Strandvej og Søndre Strandvej med nogle garnskure giver idag mindelser om et fiskeleje på dette sted. Et fiskerleje i gængs forstand kan Trykkerdammen næppe siges at have været. Mest af alt synes Trykkerdammen bedst karakteriseret som et fiskeleje - et sted hvorfra man alene fisker fra, men ikke bor. Enkelte fiskerfamilier boede dog på Trykkerdammen fra omkring midten af 1800-årene. Før lå her Helsingør Vandkompagnis store vandreservoir, som gav tryk til forsyningen af vandpostene nede i Helsingør. Trykkerdammen blev overflødig, og jollehavnen forsvandt i forbindelse med anlæggelsen af »Vandstrandvejen« med sit stenglacie i slutningen af 1930'erne.

Fra toget ses et mylder af badebroer som rager ud fra stranden. En del badebroer har for enden længst ude en afskærmning eller et lille hus. En bekvemmelighed som også er historisk betinget.

I sommeren 1835 følte borgmesteren i Helsingør sig foranlediget til at forbyde badning fra åben strand, idet dette stred mod »velanstændigheden og voldte offentlig forargelse«. Resultatet blev i stedet et mylder af private badebroer, ofte med små badehuse for enden. Sommergæster og andre uden privat strandgrund måtte søge de kommercielle badeanstalter, hvoraf flere udviklede sig til ganske imponerende anlæg. Udstyret med små hjørnetårne og et pompøst indgangsparti fremstod badetablissementerne nærmest som små træpaladser, der iøvrigt blot stod i badesæsonen. Hvert efterår blev de taget ned for ikke at blive ødelagt af storm og is, og om foråret blev de på ny sat op så badesæsonen sædvanen tro kunne indledes de 1. maj. Bade-

Den nyanlagte Kystbane fungerede tilsyneladende upåklageligt, også om vinteren. Her gnaver toget sig gennem sne og bakker lidt syd for Helsingør. Helsingør Kommunes Museer.

etablissermenterne lå som den i Snekkersten for enden af en lang gangbro. Ved indgangen blev publikum behørigt delt i herre og damer, der anstændigvis måtte klæde om og bade i hver sin afdeling. For ikke at kunne kaste nyfigne blikke fra det ene bassin til det andet var der også spændt sejldug ned til vandoverfladen. Til at bistå badegæsterne var ansat badefrøkener og mestre, ligesom der var indrettet særlige barber- og frisørsaloner.

Af historiens mørke blev i 1777 argumenter for og imod et forslag til grænsedragning mellem Tikøb og Helsingør trukket frem i dagens lys. Det blev fremført, at endnu levende mænd kunne erindre, at der mellem Bergmandsdal og Kronborg teglgårde havde været en bro med rødmalet rækværk og skilt med påskriften »Her er Helsingørs Skjel«. Helsingørs eligerede borgere benægtede ikke tilstedeværelsen af det pågældende skilt, men hævdede på sin side, at det ikke havde kunnet læses de sidste 50 år, og at det må have betegnet skellet mellem byen og teglværket, idet der var tale om Slibebroen og ikke Skjellebækbroen, som lå ved Snekkersten og hvor-

til byen vedligeholdt landevejen. Som ydeligere argument blev det fremført, at købstadens rettersted var beliggende mellem Kronborg Teglgård og Snekkersten. Argumenterne i sagen blev nøje vurderet på centralt hold, som for en sikkerheds skyld yderligere anmodede en landinspektør om endnu engang at prøve at bedømme det foreliggende forslag til skel. Undersøgelsen resulterede ikke i noget nyt forslag, hvorfor Rentekammeret, hvorunder sagen sortererede, besluttede at skellet mellem »Helsingør by og Kronborg Distrikts beboere måtte have sit forblivende efter den 9de maj 1777 afpælede og fastsatte skel«.

Her ved skellet mellem Helsingør og Snekkersten havde en Anders Vintapper af Christian den Fjerde i 1621 fået privilegium på en teglgård, som også kunne levere sten til byggearbejderne på Kronborg. Christian den Fjerde overlader i 1633 teglgården til »os elskelige Willum Mortensen, øverste toldskriver i Vor stad Helsingør«. Willum Mortensen fik desuden frit fiskeri i stranden ud for »den teglgård, han haver og bruger«. Vandmølle hørte også til ejendommen.

Den lå ved Skjellebækken. Historien om Kronborg Teglgård er lang og interessant, men tilbage af fordums storhed er kun den velproportionerede hovedbygning med halvvalmet tag og frontkvist et vist format. Troligt har huset fra begyndelsen været udstyret med en veranda og muligvis også altan. Bygningen er typisk for 1800-årenes bebyggelse på denne del af kysten med mindelser om samtidige gårde.

Fra Helsingør til Snekkersten løber sporene stort set parallel med Øresundskysten. Da jernbanen anlagdes i 1864 måtte en »dæmning« bygges over den dybe istidskløft ved skellet mellem Meulenberg og Kronborg Teglgård. Ved omlægningen af Nordbanen i 1890-91 kom den nye linieføring til at ligge nærmere Strandvejen. Medens Meulenberg kun er bevaret i navnet og i litteraturen, hvor digteren Chr. Molbech, som i 1849 skriver: »Det er næsten kronen for alle landsteder og alle udsigter på hele den pragtfulde sjællandske kyst fra København til Kronborg«, så er hovedbygningen til Kronborg Teglgård.

På den videre færd mod Snekkersten Station er der forholdsvis frit udsyn mod Øresund. Ved foden af kysthædet løber Strandvejen, der med en enkelt undtagelse er fri for bebyggelse på vandsiden - den gamle stejleplads.

Stejlepladser fandtes overalt på Øresundskysten. En stejleplads skulle være et stykke plan mark med fast grund, så stejlerne kunne anbringes solidt. Strand og klit kunne med andre ord ikke bruges, men derimod gerne det tilstødende græsareal. Dette var en fælled, som alle i lejet frit kunne bruge med en ret, som var ældre end noget dokument. Ved Snekkersten strakte de frie strandarealer sig fra »Teglgårdshuset« i nord ned til »Kongevasen« i Skotterup. Fiskeren og hans familie arbejdede hver dag mange timer på stejlepladserne med at ordne fiskegarn, redskaber og

Stationsvejen, der fører fra Strandvejen op til Snekkersten Station, er her fotograferet omkring 1910. Det solide træskilt viste vej til station og postekspedition. Postkort. Helsingør Kommunes Museer.

både. Stejlepladsen var en stor åben strandmark uden træbevoksning. Sammen med stadestenene, stejlerne, de optrukne både, de sorttjærede skure og det obligatoriske tjærelad og rebslagerhus gav denne »møblering« stejlepladserne dimension og perspektiv mod Øresund.

Umiddelbart efter Skjellebækken ligger i strandkanten en mægtig vandreblok fra istiden. Efter traditionen har den fået sit navn, fordi snekker i gamle dage blev fortøjret til stenen. Traditionen vil i øvrigt vide, at stenen vender sig hver gang, den lugter nybagt brød, og danser når den hører musik. Stenen har givet navn til fiskerlejet, som tidligt var kystens største og rigeste. Af det oprindelige leje fra 1500-årene er intet tilbage. Efter Svenskekrigene 1658-60 omtales lejet »som ganske øde og helt nedbrudt«.

Men allerede i 1671 omtales lejet på ny og da med seks huse, som i løbet af de følgende århundreder langsomt øgedes til 14 huse og 4 boel. Det er også på dette tidspunkt provst Rasmus Garboe beskriver lejet, som »vel det smukkeste i landet. Der er huse med tegl behængt, og beboerne ere fornemme fiskere og gudsfrygtige folk«.

Kendt var også Snekkersten Kro. Efter traditionen skulle den første kromand på stedet have været en orlogsgast på admiralskibet »Trefoldigheden«, hvem Christian den Fjerde efter slaget på Kolberger Heide i 1644 belønnede med et privilegium til kro i Snekkersten. Kroen må være forsvundet med Svenskekrigene, men var i 1757 blandt de 24 privilegerede værtshuse, som dengang lå langs Strandvejen. Søgnen til kroen var stor. Det var nemlig den sidste eller om man vil

første landevejskro af de privilegerede værtshuse, der lå langs Strandvejen mellem København og Helsingør. Med landliggeriet blev den gamle kro omkring 1870 udbygget til et større gæstgiveri, og en snes år senere fulgte en udvidelse med badehotel i tre etager. Hotellet nedbrændte i 1950, og på tomten rejstes hotel »Kystens Perle«.

I århundreder havde fiskerne måtte døje med de besværlige landinger på åben kyst. Hver gang måtte bådene således tømmes for redskaber og andet tungt gods, der møjsommeligt måtte bæres i land, inden bådene kunne hales på land. Skulle noget udskibes, skulle det ligeledes ske fra åben strand eller de små stenvaser.

Fiskerne i Snekkersten gik omkring 1870 i samarbejde med deres kollegaer i Skotterup om bygning af en lille havn til fælles bedste. Staten

Snekkersten Havn på postkort i farver fra omkring 1910.

og Sognerådet støttede havneprojektet, ligesom mange private ydede bidrag til realiseringen. Den blev bygget efter den gængse model med en kort nordmole og en lang, skærmende sydmole, der kun levnede en snæver indsejling. At sætte tæring efter næring var et indgroet princip blandt fiskerne, så der byggedes efter regning i takt med, at der kom penge i havnekassen. I januar 1874 åbnedes havnen for besejling, altså der byggedes videre. Allerede fra 1876 besejlede forskellige passagerskibe således havnen.

I 1875 flyttede bådebygger Jens Svendsen sin virksomhed fra Espergærde til Snekkersten Havn. Herfra leveredes i de næste mange år de uforlignelige »snekkerstenjoller«, der er blevet et symbol for både kysten og den fiskerbefolkning, de er skabt til. Jollerne er bygget på klamp, dvs efter øjemål, så ikke to var helt ens. De rummer en betydelig mængde viden om fiskernes behov, også den enkeltes, samt om forholdene i den nordlige del af Øresund, hvor vind og strøm ofte gav en krap sø.

Først nogle år efter indvielsen af

Nordbanen i 1864 etableredes »holdeplads« ved Snekkersten. Det var imidlertid nok begrænset, hvor stor betydning dette fik for udviklingen i det gamle fiskerleje, hvor befolkningen var knyttet tæt sammen ved det fælles erhverv og gennem et udbredt slægts- og familieskab. Man var i høj grad sig selv nok. Forbindelsen til omverdenen opretholdtes ved fiskerkonerne, der trolig gik ad Strandvejen til Helsingør med fisk hver dag. Kystbanen, der kom til 1897, fik derimod fra første færd stor betydning for udviklingen. Byggepladsen for tilflytterne blev området mellem jernbanen og det gamle fiskerleje, der ydmygt lå ved foden af den gamle kystkrænt, der stejlt rejser sig fra stranden. Bortset fra de relativt få helårsbeboere uden lokalt erhverv udgjorde »stationsbyelementet« mest folk ansat ved jernbanen. Hertil kom efterhånden en lang række andre erhverv.

Da zoologen Henrik Krøyer i 1830'erne berejste Øresundskysten fandt han Skotterup og det nærliggende Snekkersten »så nøje forenede, at de mest passende sammenfattes under ét«. I denne sammenhæng

blev Skotterup mestendels overset til fordel for Snekkersten, der var storebroderen. Kunne Skotterup således have vanskeligt ved at profilere sig bebyggelsesmæssigt, blev det lille fiskerleje kendt gennem sin nærhed til Egebæksvang, som i begyndelsen af 1800-årene var blevet et populært udflugtssted. Sommergæsterne benyttede rutebådene med landgang på stenvasen, som snart benævntes »Kongevasen«. Det hændte således, at kong Frederik den Syvende kom sejrende i sit lystfartøj og blev landsat på vasen. Majestæten var personlig ven med kommandør P.W. Tegner, der boede tæt ved i sin villa »Povlineyst«, der kan skimtes yderst til højre i billedet. Herfra lod kommandøren salutere med miniaturrekanoner, så sceneriet ved vasen var i høj grad kongeligt.

Skotterup er et fiskerleje med endog meget gamle aner. En del af fiskerhusene ligger bevaret omkring Strandvejen, men er her skjult bag et par større villaer, som blev opført omkring århundredskiftet. Oprindelsen til navnet Skotterup er uvis. Der har været gisnet om en navnemæssig relation til det lille vandløb kaldet »Skotrenden« i den nordlige del af Egebæksvang eller personnavnet Skytte. Besnærende kunne også tanken jøvære at se en sammenhæng med skotterne eller skotternes torp. Helsingør modtog netop i 1500-årene mange skotske indvandrere, og nogle af dem kan være søgt ned ad kysten.

Det var i Skotterup, at forfatteren Otto Rung boede i sin barndoms somre omkring 1880. Familien havde lejet sig ind hos »den ældgamle fisker Rasmussen«. Han sad tavs ved husgavlen på et dørtrin og bødede rødspættegarn. »Og fra denne dør i den kalkhvide mur med skarlagensrøde pæoner måtte vi hver morgen trippe over en toppet række brosten og langs et hegn af høje brændenælder for at nå hen til det lille skur af mosset træ, der stod

på pæle oven over den altid fyldte grube, hvorfra skyer af grønne spyfluer summende op! Og derinde kunne vi i solstriben fra den lille hjerteformede ventil studere ældgamle annoncer i Adresseavisen, som det var lørdagspligt at skære til og hænge på et søm over kassen med det friske tørvesmuld«.

Efterhånden som mulighederne for at bygge langs Strandvejen indskrænkedes bredte bebyggelsen sig hurtigt op over kysthældet og videre ind i landet. De stråtægte bindingsværkshuses æra var forbi. Det er gedigne to-etages villaer, der nu bygges. Villaerne ligger langs Mathilde Bruunsvej, der fra den gamle Rørtangvej, idag Klostermosevej, leder frem til Snekkersten station ved Borupgaard. Den gamle Rørtangvej forbandt fiskerlejet

Skotterup med bondebyen Rørtang. Sidstnævnte er nævnt første gang i 1211. Snart er der kun udsigt træer på begge sider af toget. Vi kører gennem Egebæksvang Skov kendt for de legendariske Majfester og vældige Grundlovsfester.

Mellem Skotterup og Espergærde opførtes i årene 1897 Egebæksvang Kirke. Inden Egebæksvang kirke blev indviet, måtte sommergæsterne, ganske som fiskerbefolkningen havde gjort det gennem år hundreder, tage den lange vej til Tikøb kirke. En komite til opførelsen af et kapel i Egebæksvang blev nedsat i 1888. Gennem ihærdigt arbejde og pengeindsamlinger begyndte bestrædelserne at tage form. Det endelige forslag til den kirke man ønskede, blev tegnet af arkitekt Ludvig Knudsen. Kirken orientere

sig mod Øresund og har derfor meget naturligt, men noget atypisk sit tårn i øst. Egebæksvang kirke blev indviet den 8. august 1897. Og i januar 1898 kunne kirken overdrages Tikøb kommune. Egebæksvang var »filialkirke« frem 1. januar 1919, hvor den blev selvstændig distriktskirke med egen præst. Først i 1927 oprettedes et selvstændigt Egebæksvang sogn for Snekkersten-Skotterup-Espergærde-Mørdrup-Tibberup med egen sognepræst og præstebolig i Espergærde.

Esperødgierde er det oprindelige navn for Espergærde, og betyder et hegnet område, ryddet for espetræer. Før da var stedet formentlig en sæsonrelateret fiskeplads, et fiskeleje som udgangspunkt for middelalderens storslåede sildefiskeri i Øresund og længe forinden brugt af old-

Espergærde Station er blot een af Kystbanens imponerende stationsbygningsværker. DSB plejer og passer stadig disse bygninger med stor omhu. Udateret postkort. Helsingør Kommunes Museer.

tidsfolket. Først i løbet af 1500-årene bliver fiskelejet permanent bosted for helårsfiskere, og dermed opstår fiskerlejet. Allerede på dette tidspunkt eksisterede landsbyen Esperød i Egebæksvang givetvis. Esperød tilhørte en tid borgmester Henrik Mogensen Rosenvinge i Helsingør, som i øvrigt udvidede sin ejendom med jord fra den nærliggende Mørdrup landsby, og bønderne her fik så i stedet jord af Mørdrup og Tipperup »fang«. Esperød landsby forsvandt i forbindelse med Svenskekrigene 1658-60, og Egebæksvang fik lov at springe i skov.

Fiskerne i Espergærde ønskede naturligvis på ingen måde at stå tilbage for dem i Humlebæk og Snekersten/Skotterup, der allerede havde havneanlæg. På initiativ af den lokale bådebygger gik man derfor i

slutningen af 1870'erne sammen om at få bygget en havn. Sommergæsterne støttede helhjertet fiskernes havneprojekt, som også kunne blive til egen behagelighed. Konkret besluttede man at arrangere en stor folkefest ved »Håbets Sten« i Egebæksvang, og der blev følgelig nedsat en større komité til at tage vare på arrangementet, der tog sigte udover det lokale. Folkefesten blev en pæn succes. Et nettooverskud på 1340 kroner og 23 øre kunne tilflyde havnebyggeriet.

Umiddelbart før Espergærde Station krydses Mørdrupvej, der danner et slags skel mellem skov og bebyggelse. Indvielsen af Kystbanen i 1897 gjorde pendlingen endnu lettere og mere bekvemt for forretningsfolk og højere rangerende embedsmænd »at ligge på landet«

så langt væk fra København som i Espergærde, og alligevel passe forretningen eller kontoret i Hovedstaden. Stationen lå ganske vist et stykke vej fra villaerne langs Strandvejen. Men med forrygende hast »blev landet mellem Kystbanen og Strandvejen« bebygget. Den gamle Mørdrupvej, der fra Strandvejen ved havnen hævdede sig op over kysthædet og videre ind i landet gennem landsbyen Mørdrup, blev »Stationsvejen«.

Selvom Espergærde station officielt kun havde status af »holdeplads« de første årtier, fremstod den lige fra begyndelsen ganske imponant. Frekventeringen var da også betydelig. Foruden »pendlerne« benyttede en del »strandliggere« og andre endags gæster i stor udstrækning jernbanen. »De fleste

Hotel Gefion var splinternyt, da Kystbanens første rejsende har kunnet skimte dette nye turistcenter. Bygningen blev nedrevet i 1960 til fordel for moderne boligbyggeri. Udateret postkort. Helsingør Kommunes Museer.

af vore ældre gæster kom med toget til frokost kl. ca. 12. Om eftermiddagen gik så herrerne en lang tur, f.eks. Egebæksvang rundt eller turen Stokholmsvej-Hovvej og hjem ad Mørdrupvej. En enkelt gang nåede vi til fods helt op gennem Nyrup Hegn til Gurre Kirke og beundrede udsigten der«. Fiskerkonerne benyttede også den nye bekvemme transportmulighed, når de skulle til byen med fisk eller hjem med deres »ildelugtende fiskekurve« til irritation for de øvrige togpassagerer.

Efterhånden kom sommergæsterne til at spille en ikke ubetydelig økonomisk rolle for de fastboende espergensere. Sommermånederne var alligevel ikke højsæson for fiskeriet, så gæsternes penge var velkomne, for som fiskerne udtrykte det i en blanding af spøg og alvor: »Københavnernes behøver man ikke sætte garn for - de går lige i hyttfadet«. Set med fiskernes øjne var det en utrolig høj pris, sommerboerne ville betale for at være i lejet i nogle få uger. Man rykkede derfor selv gerne sammen på lofter eller i udhuse. Og iøvrigt stod man gerne til rådighed med forskellige tjenesteydelser. En landligger erindrer Espergærde i 1920'erne »som et beskedent fiskerleje med handlende og håndværkere som en lille fast stok«. De fleste huse i det daværende Espergærde var enetages, murede villaer med udnyttet tagetage, enkelte var dog lave, toetages huse. Højere huse var sjældenheder. Huset på hjørnet af Strandvejen og Mørdrupvej var et sådant. Rigtige store villaer lå på Tibberup Bakke«.

Tidligst flokkedes sommerboerne og tilflytterne om strandvejs grundene, hvor kun fiskernes stejlepladser fik lov til at ligge uberørte hen. Herefter rettedes blikket ind i landet. I Espergærde tog et par konsortier fat på at udstykke jorderne op mod Kystbanen. Dette skete uden nogen samlet plan. Man nærmest

bekæmpede hinanden for egen vindings skyld. En kommunal bygningsvedtægt for kystdistrikterne forelå først i 1908. Indtil da kunne man bygge nogenlunde, som man ønskede, og veje kunne udstikkes efter forgodtbefindende, hvorved Espergærde fik »en masse småstier og sine private veje«, som følgelig skabte en del trafikproblemer. Holger Drachmann rasede allerede i 1893 såvel i skrift som tale over de middagsgrosserere og gammelholmsmata dorer, som skaltede og valtede med kysten, når de delte den i villaparcer, og han vendte sig med væmmelse fra »Espergærde og Egebæksvang og Skotterup - en eneste kedsommelig Østergade«.

Ligesom de øvrige fiskerlejer på Øresundskysten er Espergærde vokset frem på den smalle strimmel land mellem havstokken og den høje kystskrænt, som engang markerede stenalderhavets grænse. Et nyt element, som henimod slutningen af 1800-årene føjedes til ferielivets muligheder, var pensionater og badhoteller. Mange landligere blev »turister på sommerferie« med det særlige liv, som dette nu engang medførte. Postvæsenet kunne ved århundredskiftet gøre op, at alt i alt var »landliggerens antal i Espergærde i det sidste tiår løbet op mod halv femte tusinde sjæle«. På dette tidspunkt havde Espergærde foruden et missions hotel en lang række gode somerpensionater såsom »Skovkroen«, »Prøvestenen«, »Christianshøj«, »Østerlide« og endelig »Strand høj«. Sidstnævnte blev senere omdannet til »Kur-Rekreatiønssted« og er idag pleje- og aktivitetscenter.

På toppen af den stejle kystskrænt blev det mondæne Hotel »Gefion« opført i 1896. Herved rykkede Espergærde for alvor ind i rækken af populære sommerbyer langs Øresundskysten. Hotel »Gefion« fremstod som en italiensk villa i stort format med altaner, balkoner, pergolaer og verandaer. Hotel-

let rummede 33 gæsteværelser i sine fire etager, en banketsal gennem to etager, en table d'hôte-sal og en restaurant. Hertil adskillige saloner og opholdsrum. Alt møbleret og indrettet i tidens bedste stil med viftepalmer, kurvemøbler og flerarmede lysestager. Fra Hotel »Gefion«s pyntelige veranda, der lå højt hævet over det sirlige, terrasseformede haveanlæg, var der frit udsyn over Strandvejen og Øresund, havnen og stranden, hvor tidens badeliv kunne iagttages. Men sommerhotellerne havde svært ved at følge med udviklingen. Hotel »Gefion« måtte lukke omkring 1960.

Hotellet har trolig kunnet ses fra toget. Ligeledes den højtliggende Tibbrup Mølle. Kysthædet ved Tibberup indbyder til mølledrift. Den tidligst kendte mølle på stedet Den første mølle er formodentlig blevet rejst på stedet allerede i sidste halvdel af 1600-årene. Den blev ødelagt af Karl den Tolvtes soldater under landgangen ved »Krogerup« år 1700. Stubmøllen blev i 1870 afløst af den nuværende mølle af hollandsk type. Tibberup Mølle tjente længe som sømærke for skibe på Øresund. Ligeledes skellet til Humlebæk kommune.

Anvendt materiale:

Kenno Pedersen:
Strandvejen - set på gamle postkort, 1979.

Kenno Pedersen:
Strandvejen før og nu, Politikens Forlag 1995.

Artikel i Helsingør Kommunes Museers årbog: »3644 alen og Gammel Strandvej ved Helsingør«.
Artikel i Helsingør Kommunes Museers årbog 1994.

Min barndoms Liseleje

Af Finn Zinklar

Forfatteren har været fast sommergæst i Liseleje siden 1928 og har i tiden løb bidraget med flere artikler om Nordkysten.

Før bilismen for alvor slog igennem i 60'erne var der ikke ret mange, der rigtigt vidste, hvor Liseleje egentlig lå.

Det opdagede man, når man på Københavns Hovedbanegård bad om en returbillet til Liseleje. Så skulle man se godt efter, når man fik den for at sikre sig, at der ikke stod Gilleleje eller Tisvildeleje på den.

Selv havde jeg dog vidst det længe. Jeg kom nemlig til Liseleje for første gang i 1928 - kun 5 år gammel.

Med mine forældre og min bror boede jeg nogle uger i juli på Pension Solskin.

Værtinden hed fru Olsen. Hendes

mand var fisker. Selv var hun meget religiøs.

Jeg ved det fra min mor, der har fortalt mig, at samtidig med os boede der dengang på pensionatet en meget kendt kapelmester - Louis Preil. I opholdsstuen stod der et opretstående klaver, og en aften fik kapelmesteren lyst til at underholde sine medpensionærer med lidt musik. Dengang var der jo ikke fjernsyn. Han valgte at spille nogle af tidens populære revyslagere. Men han havde ikke spillet ret længe, før værtinden sendte sin lille datter ned med den besked, at hendes mor ikke ønskede den slags ugudelige musik spillet på sit kla-

ver. Og så måtte han naturligvis holde op.

Meget kan jeg ikke huske fra min første sommer i Liseleje. Dog kan jeg huske, at pensionatet holdt to store fede grise i et lille muret hus bag selve hovedbygningen.

Og så kan jeg også huske, at der dengang altid lå utroligt mange tørre søstjerner på fiskernes stejleplads og nede omkring selve molen. I dag ser man aldrig en død søstjerne disse steder. Jeg gætter på, at de stammede fra fiskernes net, for dengang blev der jo fisket helt anderledes end nu. Et stykke ud for molen var der lange rækker af bundgarnspæle.

Endnu en erindring har jeg fra 1928. Pensionærene havde besluttet i fællesskab at foretage en udflugt til Tibirke bakker og Tibirke kirke. Man havde aftalt med en lokal vognmand, at han skulle møde op med et køretøj, der kunne rumme os alle.

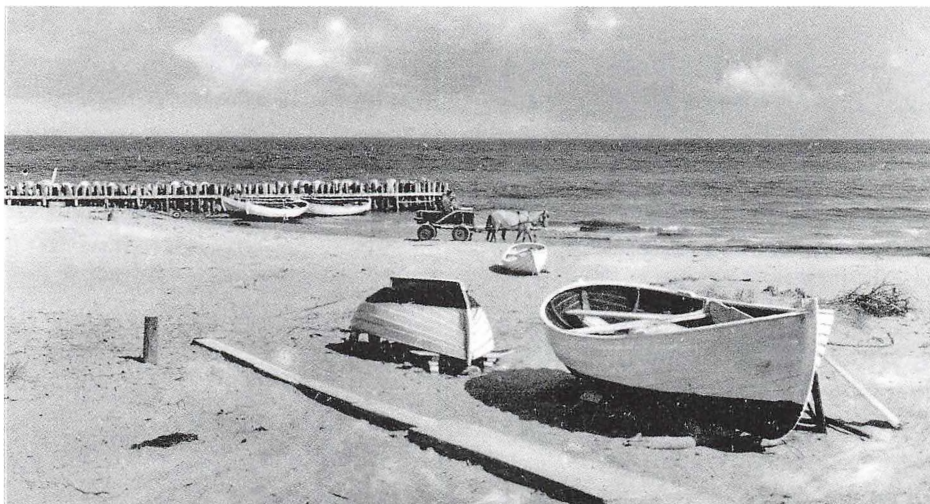
Han mødte op med en almindelig gammel lastbil. Over dens åbne lad var der monteret en tætsluttende presenning efter samme princip som på de prærieskonnerter, hvormed nybyggerne drog over prærien i det vilde Vesten. Under presenningen var anbragt to træbænke over for hinanden. Under kørslen kunne man kun se bagud, så det var begrænset, hvad vi fik at se af de skønne bakker i Tibirke. Men vi nåede da til kirken, og her fik kapelmesteren lov til at spille på orglet. Men her har det nok heller ikke været revyslagere.

Først i juli 1936 kom jeg igen til Liseleje.

Der var sket det, at min gudfar - han hed Emil Martin - havde fået bygget sommerhus der. Da mine forældre blev skilt mange år senere, giftede min mor sig med ham. Det er faktisk grunden til, at huset i dag er mit.

Min gudfar havde i et par år holdt sommerferie på Pension Kattegat hos Else og Edvard Petersen. Han var fisker.

Fiskernes hvide trøjoller ved molen. Nu er både fiskerne og deres trøjoller borte og afløst af amatørfiskernes kulørte plastjoller.

Gamle smedemester Larsen t.v. sammen med min gudfar Emil Martin under et besøg på Hulevej. Billedet er fra 1956.

En sommer - vistnok i 1935 - regnede det næsten hver dag i min gudfars ferie. En dag sagde han til Edvard Petersen, at i sådan et vejr var det ikke pengene værd at bo på et sommerpensionat. Prisen var fem kroner med fuld pension! Hertil svarede Edvard Petersen, at han kunne da bare bygge sig et sommerhus, så sparede han de penge. Han havde netop fået udstykket noget jord på Hulevej. Grundene var på cirka 2.500 kvadratalen til 35 øre pr. kvadratalen. Dem skulle han gå hen og kigge på.

Grundene lå på venstre side af Hulevej. Min gudfar købte en - ma-

trikel 47 r - og aftalte med murermester Lyng Christensen på Hagelund vej og tømremester Jørgen Petersen, der boede i »Nybo« på Liselejevejen, at de skulle bygge et hus efter hans egne tegninger. Og det var i juli 1936, vi boede der for første gang.

Bag huset var der de første år vidtstrakte ubebyggede enge. Vi kunne se Lisevanggård. For enden af Hulevej lå Engholmsvej. Bag den var der kun nogle få huse og næsten ingen høje træer, så fra vore vinduer kunne vi mod vest se både Høje Lindbjerg, Melby kirke og møllen. Dengang var den endnu i brug.

Ikke til at male mel men som savskæreri. Så når der var vind, drejede vingerne rundt.

I dag kan man ikke engang fra bakken på Lindbjergvejen se møllen, der er helt skjult bag de høje træer omkring idrætspladsen. Det synes jeg virkelig er synd. Mange aner ikke engang, at der ligger en gammel vindmølle.

I sommermånederne står folk hver dag i kø foran bagerforretningen i Liseleje for at hente friskt morgenbrød. Det behøvede man ikke i min barndom og ungdom. Hver morgen kom der nemlig en bagerbil fra Aage Christensens bageri i Hundested ned ad alle sidevejene. Fra den kunne man købe friskbagte rundstykker og kryddere, rugbrød og franskrød og seksøres overskårne Wienerbrød eller snegle.

Desuden kom der en blå mælkebil fra Andelsmejeriet Godthåb i Frederiksværk. Det var en kvindelig chauffør med kasket og billettertaske over skulderen. Hun klemte med en stor klokke med træskaft og så kom sommerhusbeboerne ud på vejen. På begge sider af vognen var der små messinghaner med hvert sit lille skilt, hvorpå der stod sødmælk, kærnemælk, fløde o.s.v., og herfra tappede hun mælk eller fløde i de kander eller spande, man medbragte. Men man kunne også få mælk på flaske samt smør i pakker, og betalingen var selvfølgelig kontant.

Både bagerbil og mælkebil måtte vige pladsen, da den lille energiske Henrik Sørensen åbnede sit ismejeri på torvet lige over for købmand Bernild.

Her kunne man bestille både morgenbrød og mælk, så det stod udenfor døren eller havelågen, når man stod op. Det blev leveret på kredit, og afregning fandt først sted, når ens ferie var slut. I dag er der kun en enkelt købmand tilbage i Liseleje samt en bager. Dengang var der to købmænd. Foruden Bernild på torvet var der også købmand H. Paarup Hansen, i hvis ejendom

Paarup Hansens købmandsgård på Liselejevejen som den så ud i 1940'erne. Det er H.F.H.J.'s Triangel fragtbil, der holder foran.

der også var slagteriudsalg om sommeren. Hans forretning lå lige over for vejen, der svinger ned til parkeringspladsen. Her handlede vi. Det var nærmest.

Det var en rigtig gammeldags købmandsbutik med snurrende kaffemøller og diske på hvis bagside, der var et utal af små skuffer med sukker, gryn, mel og jeg ved ikke hvad, der blev afvejet i små og store poser. Foruden købmanden selv var der altid et par komis'er til at ekspedere.

Med den blyant, de altid bar bag øret, skrev de priserne på indpakningspapiret og talte sammen, inden papiret blev svøbt om varerne.

Et par bude var der også altid, så man kunne få varerne bragt, når som helst man ønskede det, uden at det kostede ekstra udover den ti- eller femogtyveøre, man gav budet i drikkepenge. I det hus nær torvet, hvor Jeppesens Kloakservice i dag har til huse, boede dengang vognmand Oluf Nielsen, hvis kone havde frugt- og grøntforretning. Udstillingsvinduet er der den dag i dag. Hvor restaurant Papillon nu ligger på torvet, lå dengang Sivert Møllers store viktualie- og grøntforretning. Her kunne man få det dejligste friske

pålæg, der blev afskåret på maskine, mens man så til. Og der var et rigtigt udvalg af salater, der stod i store krystalskåle. Bad man om 200 gram frugtsalat, hvori der var store cocktailbær, blev der lagt et stykke tykt pergamentpapir på vægtskålen, og så blev der øst op med en ske, til viseren pegede på det rigtige tal. Så blev pergamentpapiret foldet sam-

men omkring salaten. Hos Sivert Møller fik man også virkeligt møre koteletter. Møller, der var en ældre herre med hvalrosseskæg stod ofte selv bag disken. Han indledte gerne dagen med at tage sig et havbad, men om han var viking, ved jeg ikke.

Bagerforretningen lå i min barndom i et gammelt hus til venstre for den nuværende bagerforretning. Man skulle op ad en lille trappe. Bedst husker jeg nogle pragtfulde makronsnitter, der kostede 12 øre stykket.

Foruden disse butikker havde Liseleje hele fem sommerkiosker, der alle lå på strækningen fra den daværende rutebilplads med posthus og hen til den modsatte ende af torvet.

De solgte alle aviser, ugeblade, badeudstyr og naturligvis chokolade og is, også film, købte man der. Dengang brugte de fleste de billige idiotsikre boxapparater, der tog billeder i formatet 6 x 9.

Agfa film og Kodak film dominerede totalt markedet, og uden for alle kioskerne hang der over vinduet en overdimensioneret filmpakke af blik, der var en tro kopi af de små pakker. Man kunne også indlevere

Et blik ned gennem Liselejes fortovsløse »hovedgade« med Rutebilkiosken t.v. På samme side lå der tre andre kiosker samt yderligere en på »torvet«. Billedet er fra omkring 1940.

film til fremkaldelse og kopiering, men resultatet var ikke altid det bedste. Det kunne betale sig at vente, til man kom hjem til en professionel fotohandler i København. Dengang var der langt mere fugtigt p.g.a grundene omkring Hulevej end i dag, så vi besluttede at få nedgravet nogle drænrør.

En nabo anbefalede os en altnuligmand, der hed Lille Peter, og som vi godt nok havde hørt om. Han både støbte betonsokler, murede skorstene og kaminer, gravede brønde og meget andet. Han var tilmed meget billig.

Hans fulde navn var Peter Petersen, og boede i et lille rødt træhus på Hagelundsvej, hvor vi fik fat i ham, og han mødte også op som aftalt.

Han var dengang omkring de fyrrer og en ganske pæn lille mand bortset fra de sorte tænder. Han åd nemlig snus. Det såkaldte Gøteborgsnus. Snus er faktisk en lidt misvisende betegnelse. Det sorte pulver havde nemlig en fugtig konsistens. Det lå i en lille brun papæske foret med staniol indvendig. Med et hjørne af æskelåget gravede han en portion snus ud af æsken og fik med et snuptag anbragt den i munden. Mens han talte, spyttede han med korte mellemrum kulsorte spytklatter. Man så ham altid iført sort kasket med lakskygge, sort strikket sømandstrøje og hvide murerbukser samt store gammeldags træsko, der var skåret helt i træ. Jeg har aldrig set ham i andet tøj.

Han levede virkelig op til vore forventninger, og vi havde megen glæde af ham de følgende år, når der skulle graves i haven.

Der gik mange historier om Lille Peter, der boede sammen med en radmager samleverske, der hed Christine. Det hed sig blandt andet, at de havde en gris, som de var så glade for, at den sov inde hos dem i huset om natten.

Forøvrigt måtte han nogle år efter flytte fra huset på Hagelundsvej og til

et faldefærdigt skur på Højelindbjerg, fordi han enten ikke kunne eller ikke ville betale ejendomsskatter.

Efter besættelsen af Danmark i 1940, hvor der kom byggeforbud, kneb det tit med at få arbejde for Lille Peter. Derfor arbejdede han i perioder for tyskerne på skydeter-rænet. Det var der mange andre, der også måtte, da de offentlige understøttelser var minimale, så man måtte tage det arbejde, man fik anvist.

Jeg har aldrig mødt Lille Peter stærkt beruset, men han havde et par brødre. En af dem hed Christian. Han optrådte altid med en hvid murerkasket og var meget sjældent ædru. Også han gravede brønde og arbejdede af og til som kommunal vejarbejder. Men han var ikke nær så ustabil en arbejdskraft som Peter.

En anden, der for mig er uløseligt

knyttet til Liselejeområdet, var den gamle smedemester Larsen, der boede i en hvid villa lige over for den gamle smedie i Melby.

Efter at han var blevet bestyrer af Liselejes nye vandværk, fungerede han mest som blikkenslager. De fleste af de gamle vandrør, der ligger nedgravet i frostfri dybde under Liselejes veje, har han været med til at grave ned. Og dengang, før gravemaskinernes tidsalder, foregik det hele med muskelkraft, skovl og spade.

Man kunne tit finde ham på en af de små veje med kun den blanke skaldede isse ragende op af det dybe hul, han stod nede i. Ved siden af holdt den gamle ramponerede Ford 1929, som han havde alt sit værktøj i. Både sæder og bund var taget i brug.

Han var et usædvanligt rart og hjælpsomt menneske. Han var

Lille Peter t.h. i sin klassiske påklædning får sig en sludder med min bror i haven. Billedet er fra 1942.

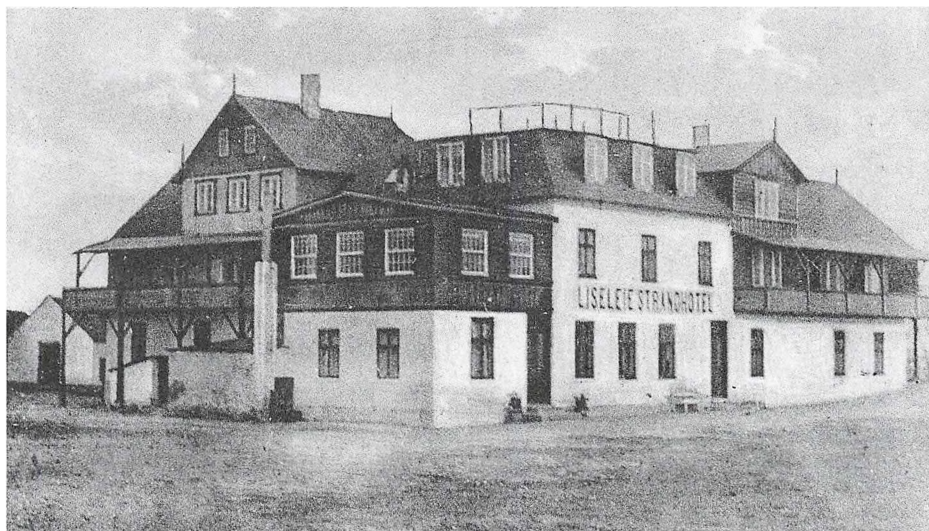
mager og meget solbrændt om sommeren. Nogle kaldte ham Ghandi, fordi de syntes, han mindede om den berømte skaldede indiske politiker. Men helt skaldet var Larsen nu ikke. Han havde en krans af snehvidt hår omkring den blanke isse, og han havde et lille hvidt overskæg. Han bar altid et par gammeldags briller.

Selv om han var en ældre mand, var han utroligt adræt og hurtig i sine bevægelser. Han besøgte os tit, og var det om søndagen, var han i fin habit og bar blød hat. Man kunne dårligt kende ham, når man var vant til at se ham i den fedtede gamle overall. Det kunne tit være svært at få ham til at modtage betaling, når han havde udført et stykke arbejde for os. Man skulle næsten presse ham til det, og så var det altid usandsynligt billigt.

En tredie, jeg gerne vil nævne, er det lille postbud Georg Christiansen, der engang havde drevet købmandsforretning i Melby. En strubeoperation havde gjort ham næsten stum, men han havde trænet sig op til at kunne tale med en sagte hæs stemme, så man med lidt god vilje godt kunne forstå ham. Trods sit handicap var han altid i godt humør og mødte folk med et smil, når han på cykel bragte posten ud på de mange elendige småveje. Ofte var det kun to dybe hjulspor med højt græs i midten.

Sommerhusene havde endnu ikke fået numre. De havde kun navne, og der var mange, der hed det samme. Sol- og Birkehytter var der adskillige af. Alligevel lykkedes det altid for Georg Christiansen at finde frem til den rigtige adressat. Han kendte alt og alle. Og han var dygtig til at tegne, især landkort. I sin fritid havde han lavet et stort farvelagt kort, der var klæbet på en træplade

Det vidste hele Liseleje med omegn. Her var hver eneste vej og hvert eneste hus angivet med yderste akuratesse. Husene var angivet med en sort prik med husets eller

Nogen arkitektonisk perle var Liseleje Strandhotel bestemt ikke, men selv under krigen var der hver aften feststemning med musik og dans.

ejerens navn udfor. Kortet har nok været en meter på hver led og stod i mange år i vinduet på Liseleje postkontor, så alle havde glæde af det. Han førte det jævnlige ajour, for der kom jo stadig nye huse og nye veje til.

Forøvrigt var det gennem mange år hans egen datter, der passede postkontoret.

Noget af det, som mange ældre landliggerne - og sikkert også mange lokale beboere i samme aldersklasse - tænker tilbage på med vemod, er Strandhotellet, som det var i sine velmagtsdage. Det var dengang det eneste sted i området, der havde spiritusbevilling. Indehaveren hed Chr. Andersen og drev det med stor dygtighed.

Fruden en lille ydmyg skænkestue for lokale stamgæster var der den store restaurant med dansgulv. Den lå i en lav tilbygning af træ. På sommeraftener var her altid liv og glade dage. Et lille orkester, der var fastengageret for hele sommeren, sørgede for underholdningen, og så blev der danset, spist højt belagt smørrebrød og drukket øl og spiritus ved de mange borde. Ud af de åbne vinduer mod Classensvej lød musikken og fik mange, der havde været nede for at nyde solnedgangen ved molen, til at standse op for at kaste et kig ind gennem vinduer-

ne til de dansende par i det tæt tilrøgede lokale, for der var lavt til loftet. Man kunne glo musikerne lige i nakken. De sad knap en meter fra vinduerne, og de svedte ofte bravt på de varme aftener. De sørgelige rester af hotellet i stærkt ombygget stil står der stadig. Nu er her lejligheder og som regel intet som helst at se på. Men nu til dags sidder de fleste jo alligevel hjemme og ser fjensyn. Jeg har intet nævnt om datidens lokale fiskere. Det skyldes, at vi purunge københavnere kun havde ringe mulighed for at komme i kontakt med dem. Vi var ærlig talt nærmest lidt bange for disse fåmælte mænd i deres altid mørke tøj. Kun en kendte jeg. Det var føromtalt Edvard Petersen, hvis kone drev pension Kattegat, hvor min gudfar havde boet. Også han var meget fåmælt men godmodigheden selv. Han fik en krank skæbne. Da hans kone døde, tog det så hårdt på ham, at han knuget af sorg en vinterdag, da Kattegat var næsten tilfrossent, vandrede ud på isen og aldrig mere vendte tilbage.

De mennesker, jeg har omtalt her, var nok ikke datidens mest betydningsfulde borgere i Liseleje. Men de havde det tilfælles, at de var så uhyre beskedne, og netop derfor synes jeg ikke, de bør glemmes.

Erindringsglimt fra en tilværelse i Fredensborg.

Af DES Asmussen

På opfordring skriver tegneren DES Asmussen om sine oplevelser i Dronningens Kovang, hvor han bor sammen med sin hustru Fleur ved bredden af Esrom Sø. Artiklen er ledsaget af hans egne tegninger.

»Ja, her vil jeg gerne både leve og dø«, udbød jeg spontant, da vi første gang kom til Dronningens Kovang i Fredensborg, hvor vi bor. Året var 1964. Jeg kendte kun lidt til Fredensborg i forvejen - men var i mine unge år kommet en del hos min gamle ven Godfred Hartmann, som om sommeren boede med sine forældre og søster i Sørup. En dag var jeg kommet cyklende mod Fredensborg fra Hornbæk, men ved Endrup drejede jeg spontant ned ad den dengang snoede vej gennem

Hardy Hansens æbleplantage. Udsigten over Esrum Sø betog mig, og - ganske uden relation til mig selv, tænkte jeg: »Det må egentlig være dejligt at bo her«. Mange år gik, og lyse omstændigheder førte mig tilbage til Dronningens Kovang, hvor jeg så, sammen med Fleur kunne begynde en ny tilværelse. Her var vi så, vi flygtede byboere, omgivet af den blide nordsjællandske natur: Sø, land, skov, mark, slotspark og -have.

Solen har skinnet, regnen har pla-

sket, torden har rullet, og stormen har pisket over søen. Sneen er dalet, frosten har knirket, og isen har kvast min bådebro!✍

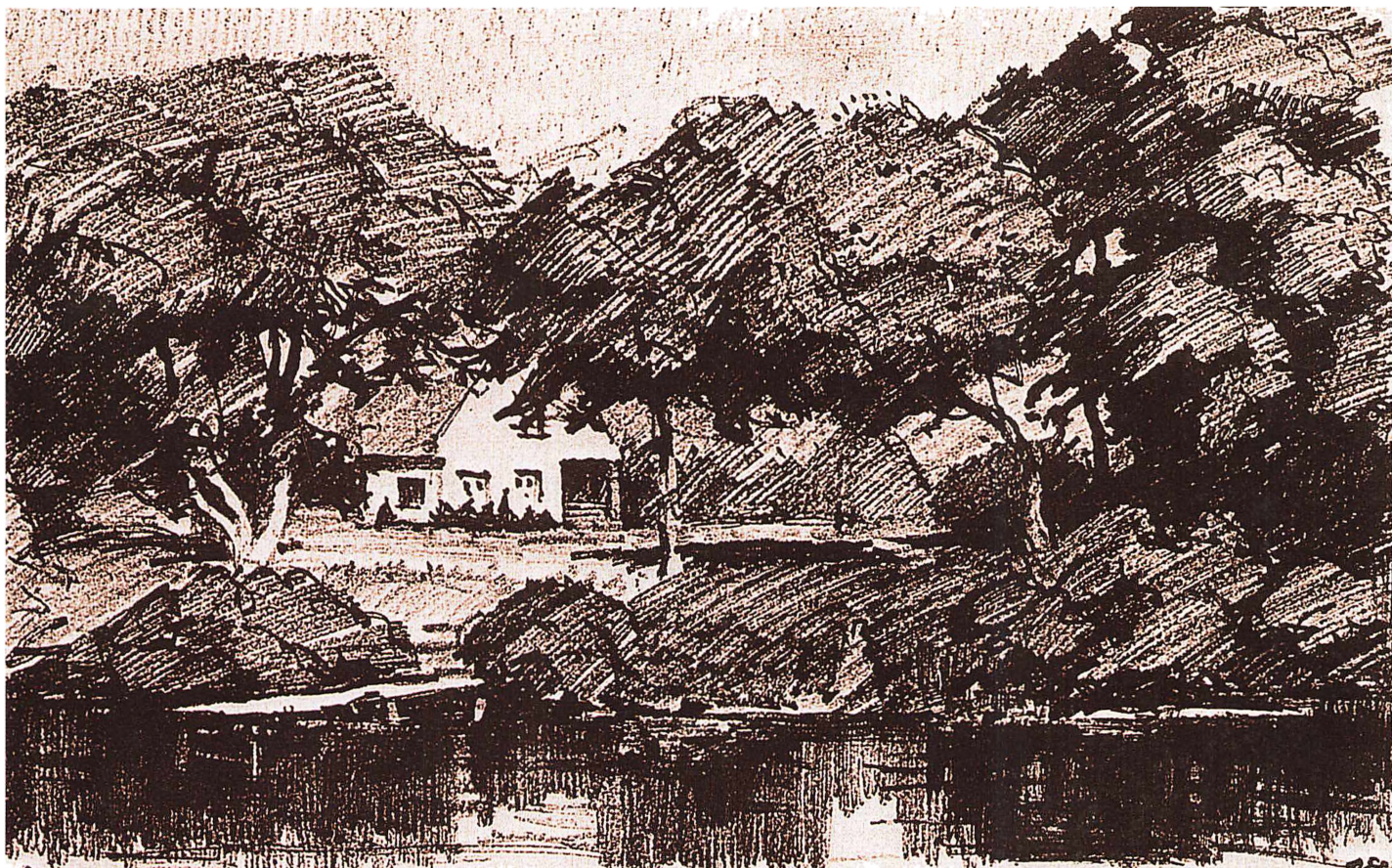
Først var vi to, så blev vi tre, med Souvanni. Og nu er vi så to igen plus en flagstang, hvor flaget bliver hejst mindst 3 gange om året.

Kreative har vi været, alle 3, hver på vort eget område. Mit område blev, ved udflytningen til Fredensborg udstrakt til at omfatte det meste af, hvad der kan nås på en cykle, og jeg skrev engang: Fredensborg og Nordsjælland har selvfølgelig i de senere år vundet den største del af mit hjerte - for her har jeg været lykkeligst - og er det ikke mindst, når jeg kan slippe pligtarbejdet, tage min cykle, min rygsæk og min tegneblok og følge inspirationen - con amore!

Vi havde naboer - gode naboer - som nu, men de var færre dengang: Herbert, Gr. - Hast - og de 2 gamle i »Stalden«.

Herbert boede ved siden af os i en gammel træhytte - alene. Han arbejdede på Rundstok-Fabriken oppe på vejen. Om morgenen så vi ham gå med 2 tomme petroleumsdunke ad en sti, han selv havde trådt - op igennem vort lille stykke skov. Kl. 5 kom han tilbage fra arbejdet, samme vej med 2 fyldte dunke. Altid med

Bådebroen måtte jeg bygge om flere gange - isen »barberede« den væk, når vestenvinden pressede på.

sin gamle fedtede kasket bag i nakken. Han var et venligt menneske, men sky, bitter og ensom. Sjældent kom han udenfor sin hytte - og aldrig satte han sine ben i Fredensborg by. Men telefon havde han en overgang

- mærkeligt nok - men han måtte opgive den, da en sær nabo misbrugte den. Naboen var gamle Gr., som boede i en skurvogn ved siden af. Han havde fra krigens tid ikke helt »rent mel i posen«, men nu levede han af at kværulere. Han var jurist og havde alle paragrafferne i ho'edet - dem brugte han som et våben mod verden. Høj var han, fuldskægget, med en holdning som en høvding - men en besværlig herre!

Årene gik. Gr. døde - Herbert døde. Tilbage var Hast, samt nu Øhblom, som var rykket ind efter de gamle i »Stalden«.

Hast boede med sin norske Svanhild på det højeste punkt mod søen - og nu og da vajede det norske flag

fra flagstangen. Olav Hast, en skattet tekstforfatter, havde sammen med tegneren Kaj Engholm skabt den populære tegneserie i Berlingske »Far til fire«.

Han arbejdede flittigt inde i København og gik sine ture til Fredensborg station gennem slotshaven. Om morgenen med let gang - om aftenen tungt belæsset med dagens husholdningsindkøb. En ydmyg mand var han, Olav, men med en munter krølle på sin personlighed: Han havde fundet på, ligesom at »kompensere« udadtil for sit manglende syn på det ene øje - ikke med en almindelig sort klap - men ved, bag det ene brilleglas at anbringe et afklippet stykke af den tynde ende af dagens slips, således at slips og briller altid matchede. Han skiftede begge dele hver dag!

Tiden gik, Svanhild døde, Olav flyttede - og døde selv kort tid efter.

Og så var der Øhblom, anlægs-

Carport - tegnestue - bolig og legehus, rosenbøde og frugttræer, samt 3-timers græsplæner og 20 kurvefulde af visne blade om efteråret! kort sagt, et paradis!

gartneren, som med sin familie og mange folk i årenes løb havde udviklet sin omfattende virksomhed og nu udfolder sin blomster-, plante- og havekunst ikke mindst til stor pryd for vort lille område Dronningens Kovang.

Men en periode var slut, der kom nye huse, nye haver og nye naboer - men det blir en anden historie.

A'propos navnet »Dronningens Kovang«. Det var vor postadresse i de første år. Så kom det nye byggeri »Fredensborg Søpark«. Vor gamle krogede tilkørselsvej blev rettet ud og vejen og området kom, postalt, til at hedde »Kovangen« - slet og ret, med numre op til 720. Et forhold som dog ved senere indgriben fornylig blev ændret til »Dronningens Kovang«, men med numre fra 3-20. Uden 7-tallet! Vort lille enklave var blevet anerkendt som »noget for sig selv«!

Men hvad har det med dronningen at gøre - og køer? Ja, det hører fortiden til. Men senere da? Der var dengang langt til de nærmeste kreaturer - men det havde der ikke altid været - og engang skete der noget herude. Vi fik nærkontakt med en flok køer - på en ikke helt almindelig måde! De var stukket af hjemmefra en tidlig morgen - en sensommormorgen ved femtiden. Vi sov, men blev blidt vækket af en

Fleur fodrer svaner, mens solen synker.

ukendt lyd udenfor. Ud af sengen og hen til vinduet. Drømte vi? Nede på plænen gik 3-4 røde køer - med hele ho'det oppe i det grønne løv, medens de savlende smaskede vore bedste æbler i sig.....! Det var for galt! I pyjamas og natkjole sprang vi ned ad trapperne og ud på plænen, fægtede med arme og ben og kysede ad de formastelige med højlydte trusler.

Bæsterne trak sindigt ho'derne til sig, vendte sig mod os med et æble i munden og et sløvt blik - og fortsatte så deres måltid uden at ænse vor dramatiske opvisning. Næh, hør nu..... Vor æblehøst var i fare!

Hvad gør man ved en flok store kreaturer, der tror, at der er dækket morgen-ta'selv-bord på vor plæne?

Gode råd var dyre, men jeg havde nu et lige ved hånden ganske gratis! Jeg løb ind i skuret, greb det nærmeste våben og styrtede ud igen med en stor haveparasol, blå. I sammenfoldet tilstand et spyd, som jeg truende førte frem mod fjenden. Men hvis »han« nu troede at jeg havde i sinde at lege toreador, skulle han opleve noget ganske andet: Overraskelsesmomentet! Med et smæld og et sus smækkede jeg den store blå parasol op lige for næsen af dem - og gentog det. Dét afgjorde sagen - de fik et chok. Med et halvkvalt brøl lod de æblerne falde, vendte rumperne mod os, og med halerne lodret i vejret styrtede de tilbage, hvor de kom fra. Æblehøsten var reddet!

»Fjenden« taber både æbler og mund - og æblehøsten er reddet.

Det lo vi meget af den vinter!

Men der skete andet engang - og det lo vi ikke af - vi blev skræmt! Det var en sommernat, mørk og dyster; ikke en vind rørte sig. Vi vågnede begge ved at høre svage rytmiske trommelyde ovre i skoven (slotsparken, hvor trommelyde ikke er ukendte for os, men så er det garden som øver). Dette var noget fremmed, dump og monotont; det kom nærmere, og det blev ved - sært og uhyggeligt.

Vi kiggede ud af vinduet uden at tænde lys og så nu et svagt ildskær på et bål inde mellem træerne. Hæse stemmer og sang kunne skelnes. Vi gik udenfor og sneg os i mørket frem gennem buskadsen så langt som vi turde. En lydløs skygge dukker op bag os - en nabo nærmer sig. Vi drøfter viskende det mærkelige, der foregår derovre. Trommer, ild, råb og noget, der lyder som djævl-besværgelser - på engelsk! Det er ikke nogen spejdeløvelse detteher! Vi trækker os tilbage i huset, men der kan ikke blive tale om at sove, og vi holder øje med det uhyggelige natte spil fra vinduet.

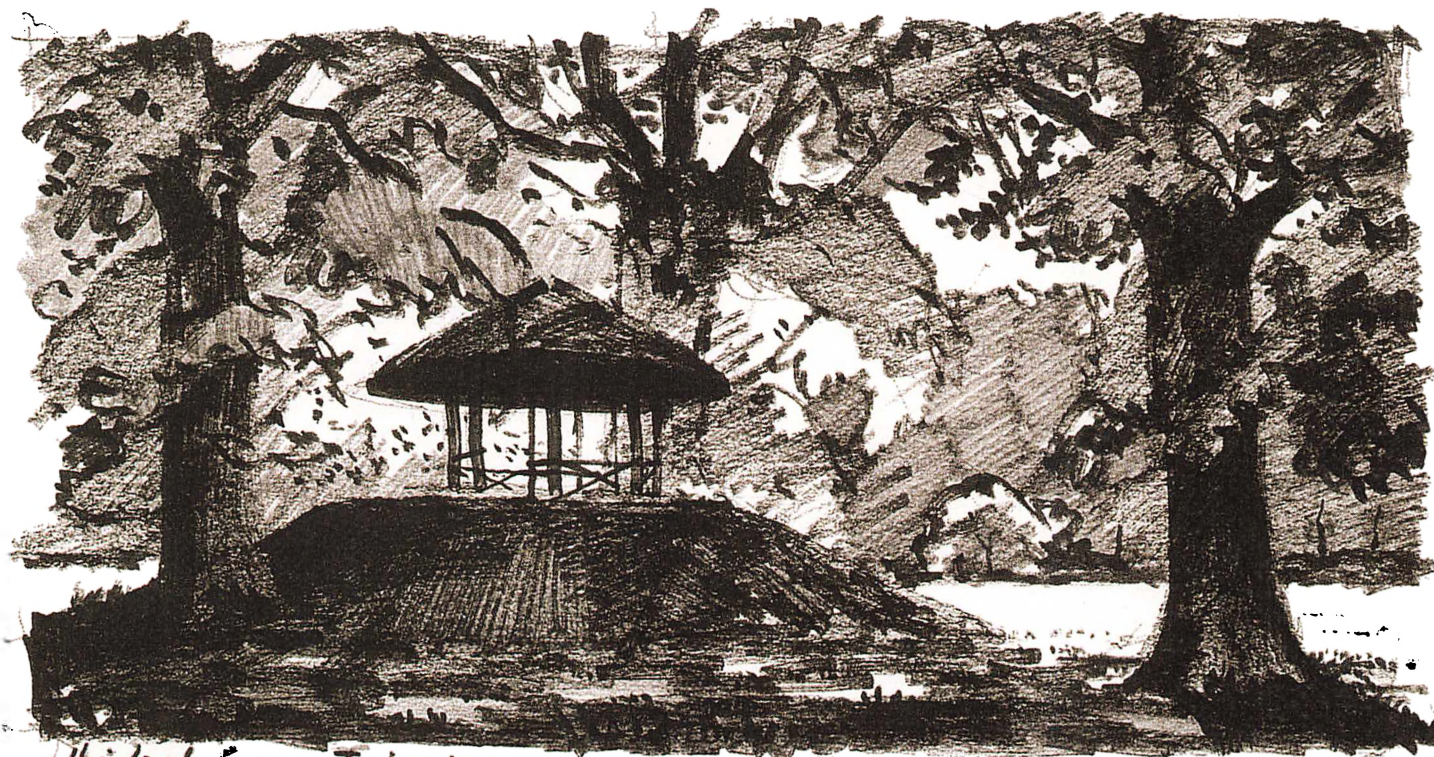
Så sker der noget, som ændrer situationen. To lygter nærmer sig ad skovstien langs med søen. En bilstandser ved bålet, og to mænd stiger ud - Politiet! Trommen forstummer brat sammen med råb og sang. Talestemmer høres, bålet slukkes,

motorcykler starter og røde baglygter forsvinder i skoven. Alt er stille, mens morgenen gryr.

Et par dage efter går vi en tur over »Hidsepladsen« i slotsparken, som jo i gamle dage har været skueplads for en del rå og grove løjer. Som

Stedet for det natlige bål og besværgelser.

Pavillonen blev brændt af - men gudskelov bygget op igen.

Hidsepladsen. Fulenborg slotspark - juli - 89

DES

En »amfibie« vand-gang - uden forhindringer.

vanligt stiler vi forbi den lille runde stråtækte pavillon i midten. Men den er væk - brændt af - ned til grunden og kun sorte fundamenter er tilbage. På dem ligger en mærkelig frisk buket blomster!!!

Men lad mig slutte mine små erindringsglimt med en lille sjov »begivenhed« fra de første år.

Da jeg fyldte 60 ville familien forære mig en båd. Den blev med skipper Jandals ekspertise og anbefaling købt i Snekkersten. En go' gammel træjolle, som fik navnet »Kluk«. Jeg havde selv bygget en bådebro - men det blev nødvendigt med en fortøjning længere ude i vandet. »Noget tungt« måtte skaffes plus en bøje. Vi gik atter til Jandal. Han gryntede i skægget, som det var hans vane, og fandt det vi skulle bruge: En cirkelrund cementblok

på ca 60 cm i diameter og vel 10 cm tyk med en jernring i midten. Problemet var løst - troede vi. For hvordan fik vi nu sådan en klods hjem og påplads ude i søen? 2CV'en? Umuligt!

Vi har små 15 minutters gang fra Skipperhuset langs med søbredden - og der måtte kunne findes en enkel løsning. Det gjorde der, men hvor enkel forstod jeg først da det var sket.

Trillebøren!! Hjem og hente den, og så trillede Fleur og jeg - uden at indhente tilladelse på højere sted - gennem slotsparken tilbage til Jandal. Ved fælles hjælp blev klumpen vippet op i børen, og så gik transporten retur mod Dronningens Kovang. Vi nåede parkens nordlige gitter, som slutter ude i vandet. Hva' nu? Ja, der var kun eet at gøre.

Jeg tog pejling og lagde min kurs, nord, nordvest - ud i søen, med tøjet på. Ænderne protesterede, jeg fortsatte, medens vandet steg op over den tunge bør - over støvlerne på mig - over bukserne - over maven - til brystet, børen trillede tungt på bunden, jeg pejlede ind til bådebroen - og så var kun ho'det ovenvande, - her! Et vip med børen, og den tunge cementklods gled af - og på plads, Voila!! Problemet var løst. Fleur stod og klappede inde på broen!!

DES
Amm

Deammings kooang. - Kluk som vrag - 4 Aug. - 81

»Kluk« blev stjålet og fundet som vrag, men døde i skønhed.

Hillerøds hospitaler og sygehuse

Af Inger Dahl Mogensen

I en tid, hvor konflikter på landets sygehuse er årsag til utilfredshed hos både patienter og ansatte, kan det måske ligefrem bidrage til sundheden at erindre, hvor elendige forholdene var tidligere.

I vore dage dækker benævnelsen »hospitaler og sygehuse« det samme. Men sådan var det ikke i ældre tid. Hospitalerne (hospital betyder hus, kro, gæstebolig, rum for fremmede) var som stiftelser, der gav både syge, fattige og nødlidende pleje og ophold.

Det første her i byen, kaldet *Hillerød Hospital*, var dog ikke grundlagt som en mild stiftelse, men kgl. internat (anstalt, hvor levende væsener holdes under kontrol) for spectaculeuse, dvs. fattige stakler, der havde været hårdt angrebet af kopper, hudtuberkulose (lupus), så deres ansigter var misdannede og vansirede så slemt, at de blev afskyet af godtfolk.

Fundatsen (dokument, hvor reglerne er fastlagt af giverne) til dette hospital i Hillerød var den første, der blev underskrevet af kong Frederik IV (1. januar 1726). En tavle blev sat op på bygningen:

Her kan I arme Folck Jer Sorg og Nød forgleme, og Eders Uselhed for Verdens Øjne giemme. Lad det og blive Her i Ewig Brug og Skik, At tacke Eders Gud og fierde Frederick.

Det blev bestemt til at optage 30 personer: 15 af hvert køn, »som enten i Ansigtet eller paa Arme og Ben eller andetsteds paa Kroppen led af Flod eller Kræft og var ilde

tilrede eller som ogsaa med en eller anden udvortes Skade kunde være Folk vederstyggelig.«

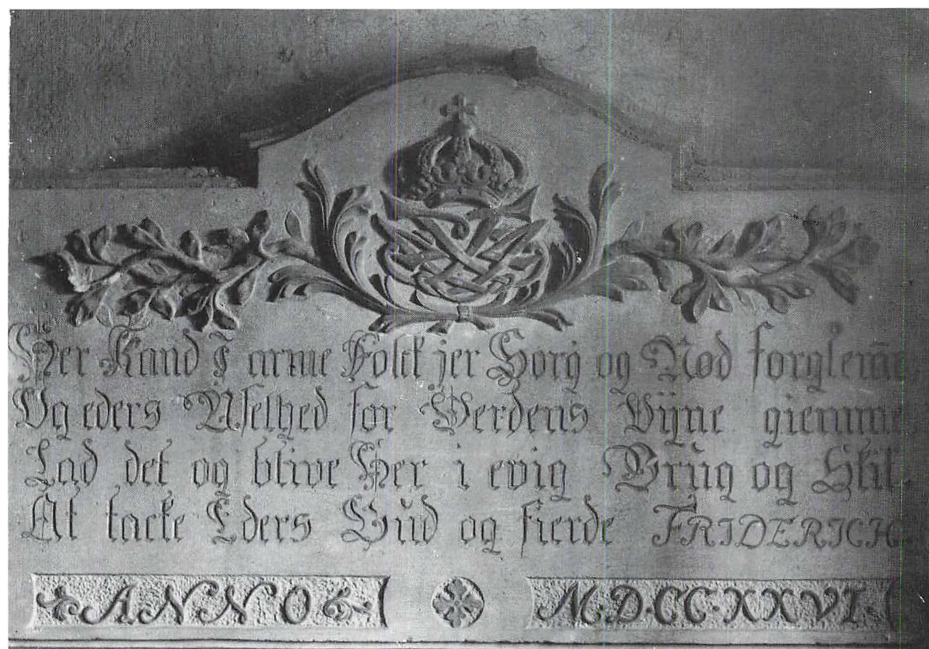
Hospitalet blev opført i Slotsgade 23-25, og personalet bestod af en hospitalsforstander, der skulle varetage økonomien og sørge for, at alt gik, som det skulle, en kirurg - velerfaren i anatomi og i stand til at læge udvortes og indvortes skade samt 2 kvinder.

Den første kirurg på hospitalet var Jacob Heinrich Schmaltz, der begyndte år 1727. Hans løn var, foruden 4 læs brænde, fri græsning til 2 køer og 16 læs hø, 100 rigsdaler årligt. Denne første kirurg skulle ikke blot tage sig af hospitalets syge, men også af syge og tilskadede komne bønder fra de forskellige rytterdistrikter, der blev bragt til ham. Da kirurgen i Hillerød havde mere end nok at bestille, blev der i 1738 ansat en amtskirurg ved navn Christian Licht i Esbønderup, og i 1755 blev der indrettet et sygehus og jordemoderbolig her for Kronborg Amt.

I 1759 blev der også oprettet et sygehus for Frederiksborg Amt ved navn *Frederiksborg Distrikts Sygehus*. Dette blev opført på Jægergaardsvangen, hvor garderstalden havde ligget (i Helsingørgade over for Bakkegade). Bygningen i Helsingørgade var på 9 fag og opført i 2 etager. Den var indrettet til at modtage 14 patienter, som blev plejet af en opvarterske og tilset af hospitalets kirurg.

Sygehusets formål var:

En af sandstenstavlerne fra det gamle hospital i Slotsgade 23-25 er behørigt forsynet med en regerende konge Frederik den Fjerdes kronede navnetræk. Lokalthistorisk Arkiv for Hillerød Kommune.

Den Lowzonske magasinbygning blev i 1840 ombygget og indrettet til Sygehus for Frederiksborg Distrikt. Lokalhistorisk Arkiv for Hillerød Kommune.

»At arme elændige Mennesker, som med smitsomme Sygdomme ere beladte eller ved andre ulykkelige hændelser kommet tilskade, kunne blive forplægede og helbredte.«

Og dette tilføjes, *»At kun sådanne Patienter må indlægges, som kan vente helbredede. Chroniske og incurable maae slet ikke modtages.«*

I 1840 blev den Lowzonske magasinbygning på Lille Jægergaardsplads, nu Møllestræde 5, fuldstændig ombygget og indrettet til Sygehus for Frederiksborg Distrikt. På nabogrunden (Møllestræde 7) blev opført Frederiksborg Amts Daareanstalt. Sygehuset her blev nedlagt i 1885.

Det gamle sygehus i Helsingørgade blev indrettet til fribolig for

fattige familier af borgerstanden.

Den 29. april 1733 opstod der brand i Helsingørgade og i det voldsomme blæsevjer bredte den sig hurtigt og lagde på 3/4 time 72 gårde og huse øde. Allerede året efter blev en ny hospitalsbygning opført af Christian VI.

Til erindring om branden og genopbygningen af hospitalet blev der indmuret en sandstenstavle med følgende indskrift.

Aar 1733 29de April

Da dref en vaade Ild, den arme fra sit Leye dend fattig fra sit Bord, saa hver gik sine Veye.

Aar 1734

Loed siette Christian os denne Biugning sette og alting meget vel, paa nye igen indrette.

Peder Hersleb (1689-1757) var en mand, der satte meget i gang. Han stod på god fod med kongen og forstod at få denne til at hjælpe, når det var påkrævet.

*Han var de fattiges velgører,
syges hjælper,
Skolebørns talsmand.*

Disse ord står på en tavle over indgangsdøren til den gamle præstegård i Kannikegade.

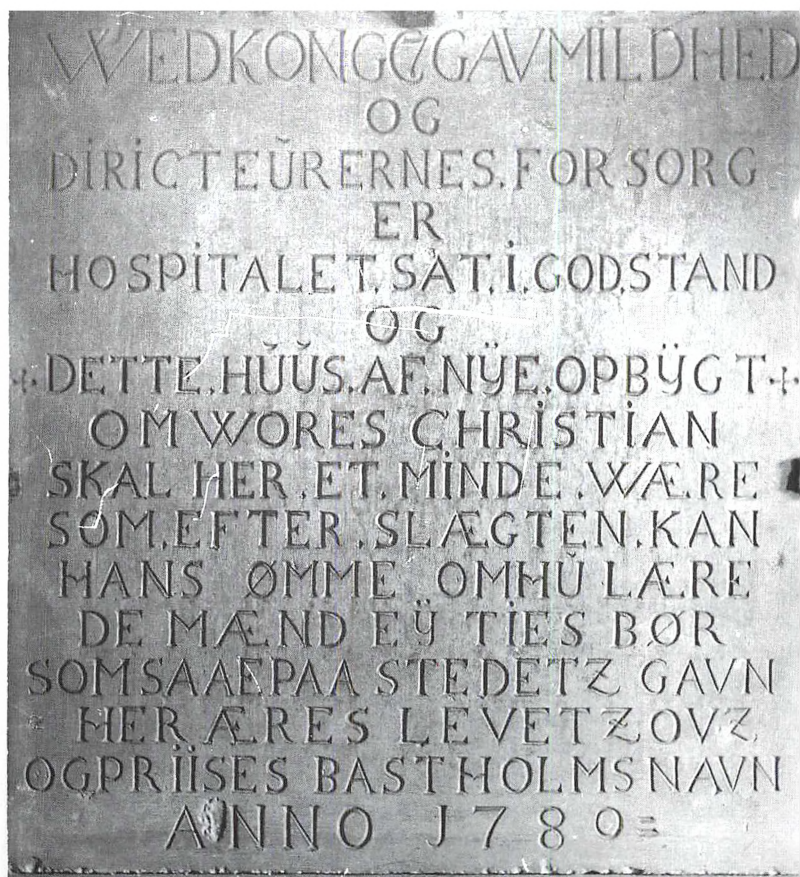
Hersleb var præst, slotspræst og senere biskop. Han blev initiativtager til bl.a. oprettelsen af 240 rytterskoler. I samarbejde med amtmand Frederik von Gram fik han bygget det første hospital i Hillerød med kongen som bagmand.

Den 10. maj 1834, ved en stor festlighed (bryllupsdag og fødsels-

dag) hos distriktslæge og bataillonsskirurg Adolf Ewertsen, havde en nær ven ønsket at vise ham en særlig hæder og derfor skaffet sig nogle små fyrværkerisager, som de hen på aftenen skød af i et hjørne af haven, hvor de mente, det var forsvarligt, 40-50 alen fra nærmeste bygning. En gnist var dog fløjet op på et baghustag, hvilket kom til at forårsage en frygtelig brandkatastrofe i Slotsgade og Mørkegade - nuværende Østergade - og kom til at ændre byens udseende og forårsagede megen nød. Branden opstod i nr. 11 - på hjørnet af Slotsgade og nuværende Frederiksgade.

500 husvilde menneskers kalden, råben og jammerskrig lød over byen den aften og nat. Grunden til at dette nævnes er, at der blev samlet penge ind i hele landet. Flere kendte personligheder tog initiativ hertil, bl.a. J. N. Madvig, professor, filolog, politiker og sprogforsker ved Københavns Universitet, som i sin tid havde gået på Frederiksborg Lærde Skole, fik offentliggjort et

Slotspræst og senere biskop Peder Hersleb (1689-1757). Maleri på Frederiksborg Slot.

Sandstenstavlen, som blev indmuret i gavlen på det genopbyggede hospital i Slotsgade 23. Kun tavlen er i dag bevaret. Lokalhistorisk Arkiv for Hillerød Kommune.

opråb lavet af en komite i Hillerød og tog imod bidrag. Dette resulterede i, at der indkom betydelige pengesummer fra hele landet. Til minde herom er der sat en mindetavle på gavlen af det gamle hospital i Slotsgade 23, hvor J. N. Madvig boede 1817-20. Den sidder der stadig.

Hospitalet i Slotsgade 23-25 blev nedlagt i 1860'erne, og de brøstfældige bygninger bortsolgt i 1867, hvorefter en stor, smuk hospitalsbygning blev opført i Grønnegade nr. 4. Det fik en ny fundats den 10. oktober 1870.

Her skulle være plads til 22 lemmer. For at blive indskrevet her, skulle det være »værdigt trængende Mænd over 60 Aar og Kvinder over 50 Aar, der pga. Alder og Svagelighed var ude af stand til at skaffe sig fornødent Underhold.« Spectaculeuse kunne optages uanset alder og skulle helst indlægges på eneværelse, hvilket var et stort fremskridt. På det gamle hospital var de stuvet sammen i ét rum for kvinder og ét

rum for mænd, og undertiden var der to i én seng.

Det havde været en stor økonomisk belastning at opføre hospitalet i Grønnegade, og det fik en vanskelig start og funktion. Så helt at opfyldte fundatsens bestemmelse, bl.a. med 22 lemmer, kom det aldrig til. Ud over 10-15 svagelige kvinder, blev ingen andre optaget, og om anstalt for spectaculeuse blev der aldrig tale.

Hospitalsforstander W. H. Bencke var en energisk og dygtig mand, men hospitalets indtægter var små og tiderne ugunstige. Det var umuligt at forsørge lemmerne på forsvarlig måde, og Bencke måtte da tilråde nedlæggelsen af hospitalet.

I 1929 blev hospitalsbygningen solgt til Slotssognet, som indrettede det til alderdomshjem. De resterende lemmer fik lov til at blive boende for 280 kr. årligt, betalt af Hillerøds Hospitals Legat.

Institutionen *Hillerød Hospital* er forlængst ophørt med at bestå. Både

Det gamle hospital i Slotsgade 23 blev nedlagt i 1860'erne, og bygningerne fandt anden anvendelse. I 18XX indrettede slagter Peter Mogensen kødudsalg i bygningen. Postkort fra omkring århundredskiftet. Lokal-historisk Arkiv for Hillerød Kommune.

de gamle og de nyere bygninger er overgået til andre formål, men navnet Hillerød Hospital er endnu bevaret i legatet, og dets virksomhed fortsættes fremdeles i det sociale og humanitære arbejde, der siden 1726 har været knyttet til navnet Hillerød Hospital.

Som omtalt lå Frederiksborg Sygehus indtil 1885 i Jægergaarden, Møllestræde 5. I 1883-84 opførte Frederiksborg Amt et nyt og tidssvarende sygehus på Sdr. Banevej. Dette blev taget i brug 1885 med 38 medicinske og kirurgiske senge samt 25 epidemiske senge og 5 celler for sindslidende. Trods flere udvidelser gennem tiden blev det for lille, og udviklingen løb fra det. Man begyndte da i amtsrådet at arbejde med planer om et nyt stort sygehus i Hillerød, et sted, hvor specialbehandling på forskellige områder skulle kunne fås.

I 1939 overdrog Hillerød Kommune så en byggegrund på 98.690 ha til Amtskommunen. Det blev

amtmand Kay Ulrich, der kom til at lede arbejdet med opførelsen samt foretage indvielsen af *Frederiksborg Amts Centralsygehus* den 30. marts 1943 ved en stor højtidelighed, hvor bl.a. dronning Alexandrine, kronprins Frederik og kronprinsesse Ingrid var til stede. Arkitekt var Carl Lundquist.

Den 1. april 1948 var der i alt 265 senge fordelt på 4 afdelinger: kirurgisk, medicinsk, øre-næse-halsafdeling og tuberkuloseafdeling.

I november 1995 består Frederiksborg amts sygehuse af:

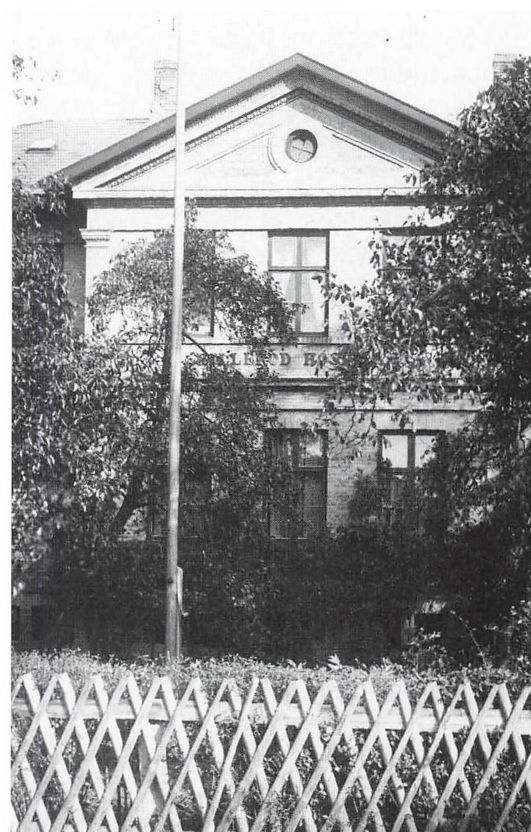
Esbønderup Sygehus med 100 sengepladser.

Sygehuset Øresund Hørsholm og *Helsingør* med tilsammen 355 sengepladser.

Frederikssund Sygehus Dybendal med 180 sengepladser.

Hillerød Sygehus inkl. dagpladser og psykiatriske ambulatorier med i alt 1025 sengepladser.

Hospitalet i Grønnegade, der senere kom til at fungere som alderdomshjem. Lokalhistorisk Arkiv for Hillerød Kommune

En Lukassøster i Esrom

Af Kate Ulff-Møller

Lukassøstrene klarede før i tiden meget af det sociale arbejde, der i dag anses som en selvfølgelig del af de offentlige ydelser. På baggrund af sine egne oplevelser, giver forfatteren her et billede af Søster Kirsten Houmøller og hendes virke i sognet.

Når jeg tænker tilbage på min tidlige barndom, er der et menneske som stadig vender tilbage i min erindring: Lukassøster Kirsten Houmøller. Måske er det heller ikke så underligt for hun boede på loftet i mine forældres hus, »Kristinedal« ved Klosteret, hvor der med hendes ansættelse for øje, var indrettet en lille lejlighed bestående af to værelser og et køkken.

»Luksus« som bad, toilet og indlagt vand kom ikke på tale. Det fandtes simpelthen ikke.

I min barndom var der ret mange Lukassøstre i Nordsjælland, og dette husker jeg, fordi søstrene samlede, vistnok en gang hver sommer, og således også hos Søster Kirsten.

Ved en sådan sammenkomst var navne som Søster Laura fra Søborg, Søster Marie fra Helsingø o.m.a.

Søstre jeg »kendte« og hvis navne jeg var fortrolig med. Men måske skal jeg inden jeg fortsætter, fortælle lidt om Sankt Lukas Stiftelse. Vi havde på den tid i 20'erne og før, to Diakonissehuse i København: Diakonissestiftelsen på Peter Bangsvej og Sankt Lukas Stiftelse, der fik status som selvejende institution i 1900, og som fra 1886 havde haft til huse i Elmegade på Nørrebro. Men få år senere flyttede stiftelsen til Nørre Alle II, der allerede var købt i 1899.

Her oprettedes et lille hospital med plads til 13 patienter, og overlægen her var gynækolog professor Kaarsberg.

Senere blev andre læger knyttet til, og efterhånden fik hvert speciale sin egen overlæge.

Fra starten i Nørre Alle II oprettedes også børnearbejdsstuer og et børneoptagelseshjem.

Hospitalet voksede, og da hospitalet på Bernsdorffsvej åbnede, havde man specialer i medicin, kirurgi herunder øre-næse-hals og øjenklinik samt gynækologi og fødeafdeling. Sidstnævnte havde i min ungdom et meget fornemt ry.

Disse to diakonissehuse uddannede selv deres sygeplejersker og formålet var at tjene fattige og syge.

For at kunne uddanne sygeplejersker svarende til tidens krav, indviede Sankt Lukas Stiftelsen i 1930-1933 sit store nye hospital på Bernsdorffsvej med 172 sengepladser og allerede nævnte specialer.

Både Diakonissestiftelsen og Sankt Lukas Stiftelsen var dengang private hospitaler, og vort daværende kongepar delte sol og vind lige. Når Dronning Alexandrine var syg, blev hun indlagt på Sankt Lukas Stiftelsen, og Kong Christian d. X lå tilsvarende på Diakonissestiftelsen når han var syg.

Lukassøster Kirsten Houmøller (1881-1967) fotograferet i haven ved »Lindely«.

I tilknytning til det nye hospital på Bernstoffsvej blev der opført en særlig bygning »Lindely«, som skulle være stedet, hvor de gamle søstre og andre pensionister tilknyttet Sankt Lukas Stiftelsen kunne tilbringe deres sidste år. Dette var en god ting, og jeg mindes Søster Kirsten, når hun med lys i øjnene talte om at komme »hjem« til »Lukas« og tilbringe sine sidste år blandt arbejds- og trosfæller.

En dag i 1919 blev følgende brev afsendt af min far:

A. Madsen
Murermeister
Telefon Nr. 73.

Kristinedal, Esrom den 11-10-1919

Til Sygehuset for St. Lukas Hospital.

Paa Esbønderups Sogns Sygeplejeforening
Kjære vil jeg gerne forlystige den
bede Sygeplejerske, om vi ikke til den
Januar 1920 kunne gøre en syge-
plejerske til vor Forening fra
St. Lukas Hospital
Arbejdsgals
A. Madsen
Fru

Grunden til brevet var den spanske syge som også hærgede på vor egn, og jeg har senere fået fortalt at befolkningen var meget utilfreds med den sygepleje der blev ydet.

Beboerne i sognet satte sig derfor sammen og »Esbønderups Sogns Sygeplejeforening« blev dannet. Min far blev formand og »Fru Købmand Villadsen« fra Villingebæk, som også havde været en af initiativtagerne, blev næstformand.

Brevet til Lukasstiftelsen fik et gunstigt resultat. Den 17.12.1919 underskrev far som formand for sygeplejeforeningen kontrakten med Sankt Lukas Stiftelsen og den 1.2.1920 ankom Søster Kirsten Houmøller til Esbønderup Sogn som sygeplejerske, og her virkede hun til 1.10.1941, hvor hun efter to isvintre måtte give op.

Enhver som har kendt isvintrene under krigen vil kunne forstå, hvorfor. Transportmidlet var cyklen, og det var ikke ualmindeligt at Søster Kirsten for eksempel var en tur i Villingebæk morgen og aften; en tur på 24 km foruden de småture hun daglig kørte.

I det følgende afsnit vil søster

Kirsten kun blive omtalt som Søster. Sådan kaldte vi hende i daglig tale og alle vidste hvem der blev talt om.

Søsters arbejdsevne var stor, og hun spændte vidt. Hun var jo uddannet sygeplejerske. Men var husmoderen i et hjem syg, lavede Søster sødsuppe til flere dage så børnene kunne få lidt varm mad - og til denne ret rakte søsters kokekunst.

Fra andre kilder ved jeg, at Søster Laura i Søborg gjorde det samme.

Som de dog kunne, datidens sygeplejersker! Der var andre og alvorligere ting at tage sig af end sødsuppe til børn. Jeg kan genkalde den alvorlige stemning, når Søster ved et af de mange besøg hos »formanden« berettede om en streng dag, hvor manden i et hjem var så psykisk syg, at han ved et af Søsters besøg havde været ude at hente den store brændeøkse og truet både Søster og sin kone på livet. Ved hjælp af naboens telefon fik Søster så tilkaldt læge og manden blev tvangsindlagt på hospitalet i Nykøbing Sjælland. En anden alvorlig

del af Søsters arbejde var de mange vågenætter hos døende mennesker. I 20'erne døde de fleste mennesker i deres eget hjem, og hvem var nærmere til at gå ind i vagtskiftet end Søster Kirsten. Hun kendte jo familien på forhånd.

Søster Kirsten var stille og ret anonym som en anden Florence Nightingale. Utallige er de lavede omklædninger, varme omslag og forbindinger, som Søster har stået for i de mange år i sognet.

Søster Kirsten var patienternes ven, så på deres vegne kunne hun godt blive vred. Hun røbede sig en dag, da min far efter et lægebesøg (ikke af vor egen læge) havde stærke smerter efter behandlingen. Søsters ord var som følger: »Da jeg var yngre, havde jeg sommetider lyst til at slå de unge læger, når de ikke tog hensyn til patienternes smerter, men fortsatte med en klodset, smer-

Artiklens forfatter, der tilbragte sin barndom i hjemmet Kristinedal ved Esrom Kloster, er her i gode hænder hos naboens datter Ellida. Fotografi fra o. 1920.

Selv om dette fotografi er optaget omkring 1910, har billedet stort set været det samme, da Kirsten Houmøller ankom til byen et årti senere. Huset i forgrunden var Poulsens velrenommerede dampbageri. Det er i dag en saga blot. I huset til højre residerede barber Oluf Olsen. I baggrunden anes Esrom Kloster, der dengang husede både skovkasse og postkontor med tilhørende embedsboliger for henholdsvis skovkasserer og postmester. Helsingør Kommunes Museer.

tefuld fremgangsmåde« - sådan var Søster også.

Men der var også spændende ting, som vi børn hæftede os mere ved end de rent faglige, som fx. da det lykkedes min bror at kysse Søster Kirsten. Søster var sød ved børn, men hun kælede vist aldrig med dem. Hun var bl. a. meget varsom med ikke at bære smitte fra hjem til hjem. Min bror, som var utrolig kostbar hvad angik dem, der fik lov at røre ved ham m.m., havde kastet sin 3-års kærlighed på Søster, og den må have været ret resultatløs indtil en dag vi skulle bytte læsekredsbøger på en gård i Sodemark samtidig med, at vi skulle have en spand nymalket mælk med hjem.

På hjemvejen begyndte det at regne stærkt, så for at komme hjem i en fart, tog Søster min bror på den ene

arm og bøgerne under den anden, medens jeg som den »store« på 7 år måtte bære spanden med mælk.

Nu var chancen der for min bror. Han greb Søsters hoved mellem sine små hænder og gav hende et ordentligt smækkys og erklærede tilfreds: »Endelig fik jeg da kysset dig!«

Som før fortalt var der ikke indlagt vand i Søsters lejlighed, så det hændte af og til, at hun smuttede ned til os for at skylle sin kaffepose; således også en dag, da min bror blev væk. Vi kaldte og ledte overalt. Men væk var han. Efter et lille stykke tid gik Søster op til sig selv for at tage sin kappe på for at lede udendørs, og da hørte hun en underlig lyd der kom fra skabet under køkkenbordet. Noget knitrede og da Søster åbnede skabet, så hun den forsvundne sidde sammenkrøbet og

veltilfreds med Søsters pose med hugget sukker mellem hænderne. Der var også på anden måde rart i søsters køkken, for på det lille »dukkekomfur« fik børn lov at fyre altså lægge et stykke brænde på ilden. Her fandt den 3-årige så ud af hvorfor det lod sig gøre hos Søster. Jo det var fordi hendes komfur var et »Komfyr« (thybodialekt).

Søster tilhørte en sømands- og fiskerfamilie fra Thy, så der var også spændende ting for børn at se i hendes stuer. Smukke konkylier, der susede, når vi lagde dem til vores ører, andre smukke muslingeskaller og frem for alt et kinesisk æg af træ. Der var syv æg ialt og et sådant vidunder havde vi børn aldrig set, og så fik vi endda lov at lukke alle æggene op og samle dem igen.

I 1942 begyndte et helt nyt liv for Søster Kirsten hjemme på Lukas. Søster overtog husets store arbejde med at ordne brugte frimærker. De blev leveret i store poser og derefter videre forhandlet. Det var som før nævnt en drøm der gik i opfyldelse ved det skift. Men derfor kunne man jo godt iagttage verden omkring sig. Så en skønne dag efter krigens tid mødte Søster op til morgenkaffe i Esrom og af samtalen fremgik det at hun havde været en lille tur med fly til Bornholm. Hun havde jo aldrig set rigtige klipper, tilføjede hun. På min mors forespørgsel om, hvad de andre ældre søstre dog havde sagt til denne udflugt, smilede hun lidt overbærende og sagde, at hun forlod Lukas så tidligt om morgenen at hun ikke risikerede at møde nogen, der måske ville spørge hvor hun dog skulle hen så tidligt. Vi havde som børn mest hørt om turene hjem til familien i Helligsø i Thy. Så hørte vi også om »min blinde bror«. Broderen var helt blind, men levede sit liv hos familien hvor en søster passede ham og husholdningen.

Ved min mors død i 1960 blev vort hjem i Esrom delvis opløst. Min far boede der af og til, men sine sidste år tilbragte han hos min søster og svoger i Birkerød. Vi besøgte ham fast en gang om ugen og en dag kom det på tale, at han gerne ville se Søster Kirsten igen og ikke kun skrive til hende.

Kirsten Houmøller fotograferet i Helligsø sammen med »min blinde bror« og sin søster.

Vi, min mand og jeg, aftalte så en bestemt søndag hvor vi ville sørge for at hente og bringe far.

Vi afleverede far på anden sal på »Lindely« hvor søster boede og aftalte så at hente ham kl. fem. Da vi på den aftalte tid kom op med elevatoren, hørte vi dejlig sang. Vi så på hinanden, og det var vist mig, der sagde »nej det er dog for galt; nu sidder de to gamle nisser og hører radio i stedet for at snakke sammen«. Vi åbnede døren og gik ind og hvad så vi: To gamle mennesker sidde med deres salmebøger og

syngende af fuld hals. Det var så vidunderligt at erfare, at far her var sammen med et menneske som han holdt af og kunne dele sin tro med. Efter dette så jeg kun Søster en gang, nemlig den 10. maj 1966, hvor far var død om morgenen. Jeg tog ind til hende for at fortælle, hvad der var sket, men da hun lukkede sin dør op og så mit ansigt, sagde hun stille: »Du kommer for at fortælle mig at Anders er død«.

Et halvt år senere, den 12. januar 1967, lukkede Søster Kirsten Houmøller sine øjne for sidste gang.

En fast Beviis paa en bestandig Kierlighed

Af Torben Bill-Jessen

Forfatteren har som kirketjener sin daglige gang i kirken, og møder her mennesker, som på den ene eller anden måde føler tilknytning til stedet.

Når man besøger Helsingør Domkirke, kan man blandt meget andet glæde sig over den lange række af præstemalerier fra 16- og 1700-årene som pryder nord- og sydvæggene. I dag, hvor en hel del mennesker er optaget af at finde deres »rødder«, kan et besøg i vore kirker vise sig at bringe værdifulde oplysninger eller sågar et portræt af en »ane«.

Da jeg altid har haft interesse for kirkens historie, lytter jeg gerne, når der bliver fortalt om forskellige familieforhold, der har relation til kirken. Ligesom jeg ofte kan være til hjælp med at finde indskrifter og andre minder.

Netop ved et sådant besøg i kirken blev jeg gjort opmærksom på, at der endnu eksisterede en sang fra et bryllup mellem en af kirkens gamle præster Johannes Schrøder og Sophia Rosenmeyer. Sangen, som vises her, giver os et lille glimt af deres bryllup, og giver os lejlighed til at opleve det ligefremme sprog og ordvalg, som tiden var så rig på, indtil pietismen holdt sit indtog. Versene er ganske fornøjelig læsning, her gengivet i uændret ortografi:

Vi høster Herrens Præst? nu Høstens Tid er ude/

Og Vinters Suuse-Vind begynder snart at tude/

Hvi brugte hand sig ey? der Jorden malet stod

Med Urter/Græs oc Korn/oc Alting vel var moed.

Hvad er det nu hand gjør? det ingen for Ham pleye

Og snart utroligt er; Hvad vil hand Roser meye?

Nu Rosen er uddød oc Marcken nogen staar/

Vil Hand nu tænckke til at gaa i Rosen-Gaar.

Jeg seer dog Manden gaar ey hen i Marck og Enge/

Men Justits-Raads Huus der er hans Rosens venge

Der finder Hand sin Vert/ der meysis Rosen om/

Saa Rosenmeyer faar at miste Jomfrudom.

Hun er en Rose skøn/ der artig veed at prale

Aff Dyd oc Ærbarhed i facter/ Ord oc Tale/

Hun er en Hiertens Fryd/ som giver yndig Luct

Og mætter Schrøders Siæl med Elskovs søde Fruct.

Saa mænd! dend Rose kand slet ingen Kuld fordrage/

Nu Kulden lacker ad/ hun derfor iiler fage

Til skønne Brude-seng og varme Arme-tæct

Og hader som en Ild de Encraters Sect.

Her Brudgom hvad I gjør/ lar ey den Rose fryse/

At hun mod Vinters Tid skal icke faae Gyse/

Men varmer hende saa at hun kand bleve trind

Og faa et andet Aar en liden Rosens-Kind.

Den næste sang »Rosenmeyers Afskeed med den unge Verden/ Der hun keed aff Jomfru-Stand/ Kier aff Æcte-Stand/ Gav sig i Præste-Stand« mangler heller ikke ligefrem frisind. Melodien, »Det sidste man fra Doris hørte«, kan måske findes gennem Dansk Folkemindesamling, hvis man graver dybt nok.

Skal jeg min Jomfru-Stand forandre?

Skal nu min Rose pluckis aff.?

Skal jeg til Brude-Seng henvandre

Oc finde der min Mødoms Graff?

Skal Huen nu mit Hoved krone?

Skal jeg her effter kaldis Kone?

Da vil jeg venlig Affskeed tage Med ald den gandske Jomfru-Skar/

Før jeg i Brude-Seng skal smage/ Hvor Elskovs søde Strømme far/ Den Jomfru-Ræt/ som jeg kand have/

Vil jeg i Brude-Seng begrave.

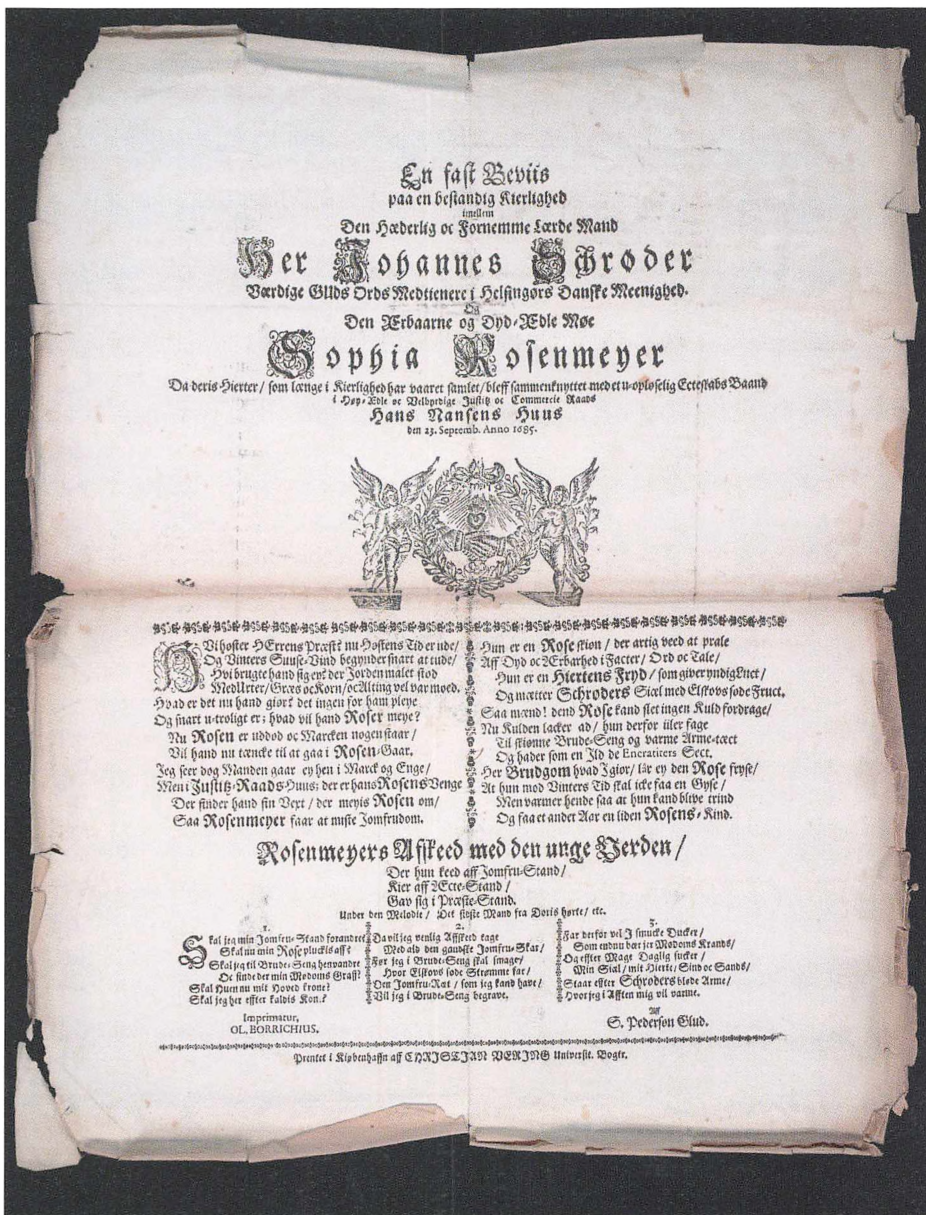
Far derfor vel I smucke Ducker/ Som endnu bær jer Mødoms Krands/

Og effter Mage Daglig sucker/ Min Siæl/ mit Hierte, Sind oc Sands/

Staar effter Schrøders bløde Arme/

Hvor jeg i Afften mig vil varme.

Hvem var så denne hæderlige og fornemme lærde præst og hans ærbare og dyd-ædle mø? På kirkens sydvæg længst mod øst hænger billedet af Johannes Hansen Schrøder,

Her ses den bryllupssang forfatteren blev præsenteret for i kirken af Anne Helene Larsen, Frederikssund. Versene er gengivet i artiklen.

om hvem vi ved er født den 18. oktober 1650 i Fakse af den derværende sognepræst Hans Andersen Schrøder og hustru Anna Jensdatter. Faderen døde 2 1/2 måned før sønnens fødsel, hvorefter moderen, efter tidens skik giftede sig med eftermanden i kaldet, Jens Rostrup. Både moderen og Jens Rostrup døde ret tidligt, og Johannes kom i Frue Skole i København, hvorfra han blev student 1673. I årene 1677-80 var han på studierejser rundt om i Europa, og 20. september 1684 blev han kaldet til Sct.

Olai Kirke i Helsingør, som nederste kapellan.

Året efter at han kom til Helsingør, stod hans bryllup med den »ærbaarne og dydædle mø« Sophia Rosenmeyer, datter af den rige Carl Rosenmeyer til Lystrup. Brylluppet blev ikke holdt her i Helsingør, men i huset på hjørnet af Købmagergade og det daværende Store Helliggeiststræde (nu Valkendorffsgade) i København (Huset eksisterer ikke længere; det brændte i 1728). Her boede Sophias moster Elisabeth, gift med Hans Nansen (den yngre),

og hér blev sangen sunget for det unge par.

Om Johannes Schrøder ved vi også, at da den øverste kapellan døde i 1692, blev Schrøder forfremmet til hans eftermand. Den kongelige bekræftelse herpå gør tillige ende på embedet som nederste kapellan, idet »Vi allernaadigst ville, at borgerskabet ej videre end deres sognepræst og kapellan skal lønne«. En nederste kapellan kom først til Sct. Olai Kirke igen efter 256 år, da et kaldskapellani oprettedes. Der gik endnu 19 år, før Schrøder rykkede op som sognepræst og da kun for 4 dage.

I 1710 var pesten kommet til Helsingør, og den kulminerede i august 1711, da hele 40% af byens befolkning døde, heriblandt kirkens sognepræst provst Aagaard. Det fortælles, at Johannes Schrøder sagde til sin kollega Andreas Wøldike, kapellan ved den tyske kirke, mens de sammen vandrede efter provst Aagaards kiste: »Jeg har nu fået løfte på sognekaldet og vil ønske, at I, hr. broder, må igen i mit sted få kapellaniet!«

Han fik som sagt også kaldet den 7. august, men allerede den 11. samme måned var han død, og Andreas Wøldike blev af borgerskabet valgt og af kongen kaldet til sognepræstembedet den 22. august, kun en halv snes dage efter Schrøders død. Det gjaldt om at handle hurtigt.

Sophia Rosenmeyer blev ved sin død 1732 sat ned i deres fælles jordbegravelse i kirken, som var i koret mellem skriftestolen og klokkestølen »op til den nørre mur«. Her ligger også fire af deres ti børn. Stedet er omtrent ud for indgangen til Sakristiet. Skriftestolen havde nemlig sin plads i kirkens nordøstlige hjørne. Deres gravsten er bevaret til i dag men desværre skåret i to stykker. Den øverste del af stenen findes i kirkens forrum foran opslags-tavlen, dér hvor man kommer ind, og den nederste i det gamle Våbenhus på kirkens sydside.

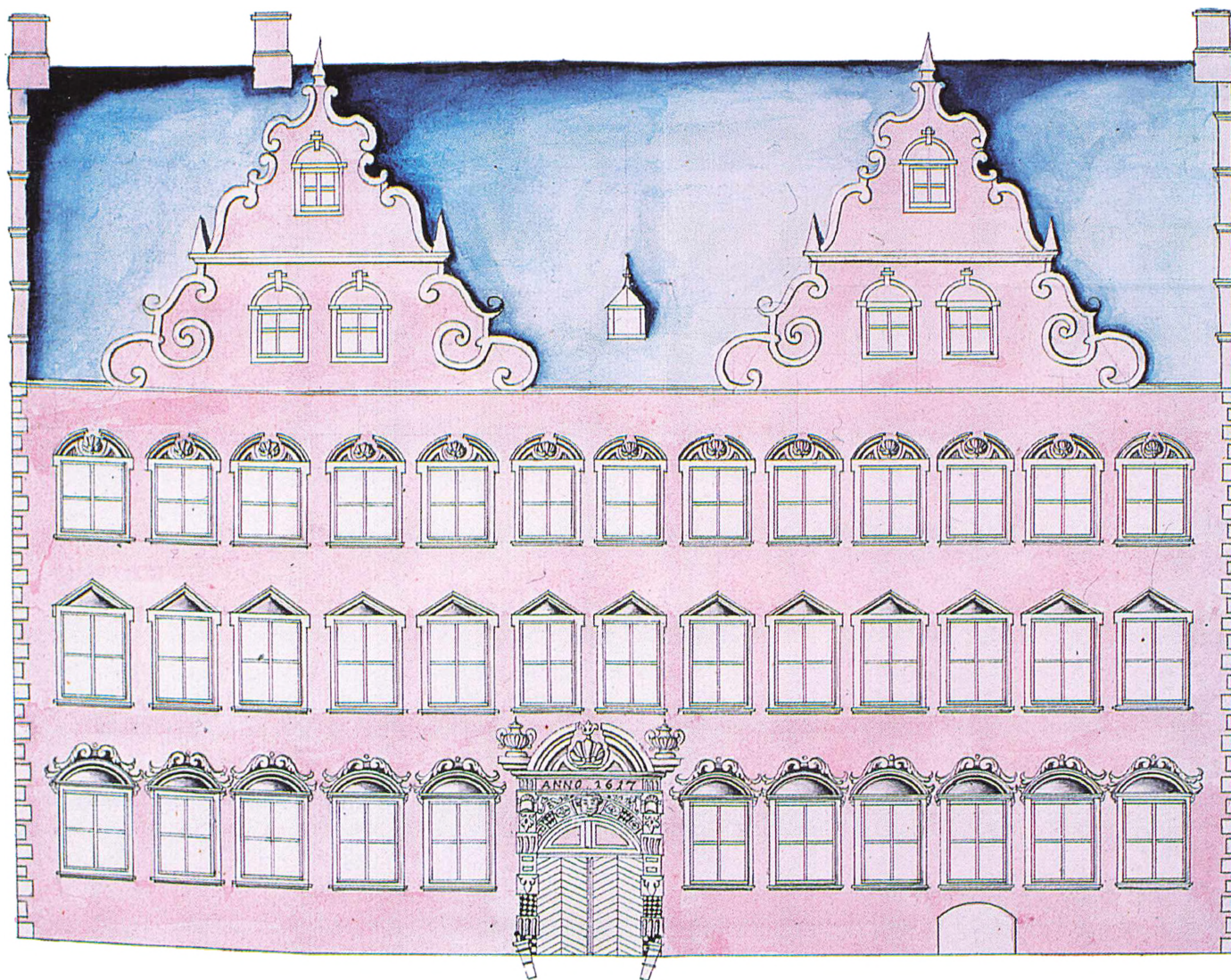
Sognepræst Johannes Schrøder. Maleri i Sct. Olai Kirke, Helsingør.

Der findes vistnok intet billede af parrets hjem her i byen, men i kirkens inventarieprotokol, påbegyndt 1714, altså kort efter Schrøders død, begynder kirkeværgen med en beskrivelse af kirkens sølvtøj, alterklæder og ejendomme. Her finder vi deres hjem beskrevet. Huset findes næppe mere, eller er i så fald ombygget til ukendelighed. Kirkens kapellanbolig lå på hjørnet af Sct. Olaigade og Kirkestræde præcis

hvor kirkekontoret og kirkens sognepræst bor i dag. Den nuværende ejendom blev opført i årene 1827-28 for kaptajn og buntmager Werner, som iøvrigt er kendt som ophavsmand til den berømte »helsingørske hue«. Protokollen giver os et glimrende indtryk af, hvorledes hjemmet har set ud, selv om huset på det tidspunkt var beboet af efterfølgeren i embedet »Hædervedige Hr. Jacob Schrøder«. Bygnin-

gen, der synes at have været noget forfalden og i hvert fald ikke moderniseret i nyere tid, var 5 fag lang og 4 fag bred, forsynet med heltag og 2 etager høj. Fra forstuen kom man ind i stuen, der opvarmedes af en gammel jernbilæggerovn på jernfod og forsynet med 8 messingknapper til gavn for kolde fingre. Et gammelt rødmalet panelværk dækkede væggene, antagelig fra gulv til loft, som det havde været almindeligt i bedre rum dengang huset blev bygget. Etagen ovenover rummede en »Sal med bare Vegge«, altså et stort lokale, antagelig med pudsede og hvidkalkede vægge. I forlængelse af denne bygning lå en 9 fag lang og ligeledes 2 etager høj bygning. Her fandtes sengekammeret med en jernvindovn forsynet med tromle, så varmen fra røgen kunne udnyttes fuldt ud. Væggene var forsynet med gammelt blå panelværk, som antagelig ligesom i stuen har dækket væggene fra gulv til loft. I amnestuen ved siden af, gav sengekammerets ovn varme i form af en bilæggerovn med 8 messingknapper. I køkkenet, der lå ved siden af amnestuen, var et spisekammer med et lille 4-kantet bord. Etagen ovenover rummede bl.a. studerekammeret møbleret med et bord med en skuffe. En stol til bordet nævnes ikke, men til gengæld omtales 2 gamle bænke på loftet »Huuset tilhørende«. I gården fandtes vaskehus og »Vedhammer« (brænderum), indrettet i en gammel 4 fag lang bygning med halvtag. En krog i gården gav plads til en 18 alen lang og 12 alen bred »haveplet« indhegnet med plankeværk.

Men tilbage til kirken. Maleriet på væggen viser hr. Johannes med en smuk lysegrå buklet paryk. Rammen fortæller bl.a. om hans rejser til Tyskland, Holland og England, og forneden står oversat fra latin: »Givet til Helsingørborgerne af alle grader inden for byens præsteskab. Efter at hans dygtighed var prøvet, døde han fromt den 11.

I denne flotte renæssancegård på Købmagergade stod brylluppet mellem Schrøder og Rosenmeyer. Gården blev sidenhen en af de mange bygninger, der ødelagdes ved Københavns brand i 1728.

august 1712 (fejl for 1711) i sin alders 61. sit embedes 27. år«. Med en hentydning til hans død af byldepesten hedder det videre: »Maleren fremstiller den hudens større renhed som burde ses. Hvem formår ved kunstens hjælp at gengive sindets renhed?«. Johannes Schrøder står, som vanligt på den slags malerier, med hånden på bibelen. Den er slået op på følgende tekster:

Side 1: Exordium: Syrarh cap. XXXIII v. 20 (Det apokryfe skrift: Jesu Siras Visdom kap. 23 v. 18 (20). Betragter at ieg Hafuer icke arbeidet for mig selv allene men for alle dem som söge efter ovtuctelse.

Side 2: Textus: Act. cap. XX: v. 24-25 (Apostlenes Gerninger kap. 20 v. 24-25). Ieg holder mit liv og icke selv dyrt paa det ieg kand fuld-komen mit löb med glæde og den

tieniste som ieg Hafuer annammet af den Herre Jesu, at vidne om den Guds Naadis: Evangelio og nu se ieg veed at i alle skulle icke meere see mit Ansigt i blandt Hvilcke ieg Hafuer Vandret og prædiket Guds rige.

Matr. nr. 58 Fredensborg by, Asminderød sogn

Af Søren Widding

Bag den kryptiske overskrift skjuler der sig en gammel købmandsgård i Fredensborg - hvis store kassebog fortæller om indbyggernes behov og vaner for 150 år siden.

Et matrikelnummer siger ikke meget om en ejendom. Det angiver kun ejendommens præcise beliggenhed og dens størrelse i kvadratmeter og evt. i hartkorn.

Dog siger dette specielle matrikelnummer lidt om eiendommen nummeret er »rent«, dvs., at der er ikke tilføjet noget bogstav. Det fortæller os, at ejendommen på ingen måde er udstykket eller sammenlagt med andre ejendomme, siden matrikelsystemet blev indført i Danmark for ca. 300 år siden.

Her er der da også tale om et efter danske forhold gammelt hus - huset Slotsgade nr. 17 i Fredensborg.

Det skal være opført omkring år 1720 af nedrivningsmaterialer fra Østrupgaard, der lå, hvor Fredensborg Slot nu ligger, og som i 1720 måtte vige pladsen for Frederik IV's barokslot. Denne antagelse er nok også rigtig, for i huset findes der paneler og gerigter, der peger bagud til tiden omkring 1650, hvor Østrupgaard blev opført. Og som et kuriosum kan nævnes, at huset - som en middelalderborg, der skulle kunne stå for en belejring - har sin brønd i kælderen.

Om husets funktion i de første 127 år vides der ikke meget. Det skulle have fungeret som marketen-

deri og logihus for folk med tilknytning til Fredensborg Slot, og det lyder jo meget sandsynligt. En af ejerne i 1700-tallets midte var Frederik V's kammertjener Kaas. Han har åbenbart suppleret sine indtægter med værtshusdrift, og måske har han nu og da fået en erkendtlighed fra en af sine gæster mod at lægge et godt ord ind for vedkommende

på rette sted hvem ved? Fra denne periode vides fra memoirelitteraturen også, at brødrene, skuespillerne Michael og Wilhelm Wiehe tilbragte deres barndoms sommerferier i huset - det var i perioden omkring 1830.

Er husets historie og det liv, der blev levet i det før 1847 dårligt belyst, så kendes det til gengæld fra dette år næsten ned til lugtene og lydene. Og herom er at berette:

I 1847 købte købmand Peter Wilhelm Liebst ejendommen, og tre generationer Liebst: P.W., Harald Aksel og Kaj drev købmandsforretning fra huset frem til 1957, hvor ejendommen med forretningen blev overtaget af købmand Svend Reese.

Når jeg har vovet den påstand, at man i denne periode næsten kender huset på lugtene, hænger det sammen med, at der stadig i huset befinder sig en stor kassebog, eller rettere en debitorbog, hvori der er indført, hvem der har købt hvad og hvornår, uden at betale kontant. Bogen er på 1.911 sider, autoriserer den 5. juni 1867 af birkedommeren i Fredensborg eller rettere i Kron-

P.W. Liebst's købmandsgård i Slotsgade 17 er her fotograferet omkring 1910. Fredensborg-Humblebæk lokalhistoriske Arkiv.

borg Østre Birk, som det hed. For dette erlægges 4 rigsdaler i stempelmærker, foruden at birkedommeren i sportel skulle have 1 mark og 4 skilling for sin ulejlighed. Da Harald Aksel Liebst overtog forretningen den 1. september 1884, forny autorisationen: stempel 8 kr. og sportel 1 kr. og 66 øre.

Og hvem var det så, der handlede i denne købmandsforretning? Tja det var vist, hvad man kan kalde et bredt udsnit af den lokale befolkning. Jeg nævner i flæng: Kancelliraad Johnsen's Enke, Endrup - Hr. Doctor Andersen, Fredensborg Jomfru Laura Røder, Fredensborg Particulier D. Brown, Fredensborg Gaardejer Jørgen Olsen, Lønholt Captain Jastrau, Fredensborg - Baron Haxthausen, Porthus - Procurator Alsted, Fredensborg - Blegemand Peder Jensen, Skipperhuset Proprietair Zøylner, Endrupgaard Iidsidder Niels Jensen Carlsen, Sørup - Arbejdsmand Chr. Rasmussen, Fredensborg - Postbud N. Vilhelmsen, Fredensborg - Birkedommer Strandberg, Fredensborg etc.

Og hvad blev der så handlet med? Jeg opremser her de varer, som »Hr. Postbud N. Vilhelmsen, Fredensborg« købte i året 1884, og det var: smør, sæbe, ost, ris, sukker, petroleum, kaffe, salt, eddike, flæsk, sild, havregryn, spegepølse, fedt, rosiner, kandis, nelliker, konvolutter, 1 par briller, kanel, 1/16 skæppe ærter, 1/8 skæppe boghvede, 1/16 skæppe østers, soda, »Løvetand«, 1 fl. »Brama 1350«, 1 par træsko, 1/2 pund tobak, kartoffelmel, soyamel, 1 blyant, skinke, fisk, koks, the, citroner, sværte, 1 hakkeskaft, sagemel, 3 pletter brændevin (kun 1 gang det år), tændstikker, chokolade (kun 1 gang det år), knapper, lærred, lys, garn, potaske, salpeter, 1 btl. cognac (kun 1 gang det år) og skrå.

Anderledes med baron Haxthausen, Porthus. Han købte jævnligt nogle btl. vin af mærket »Margauce« til 1,20 kr. pr. btl. eller cognac

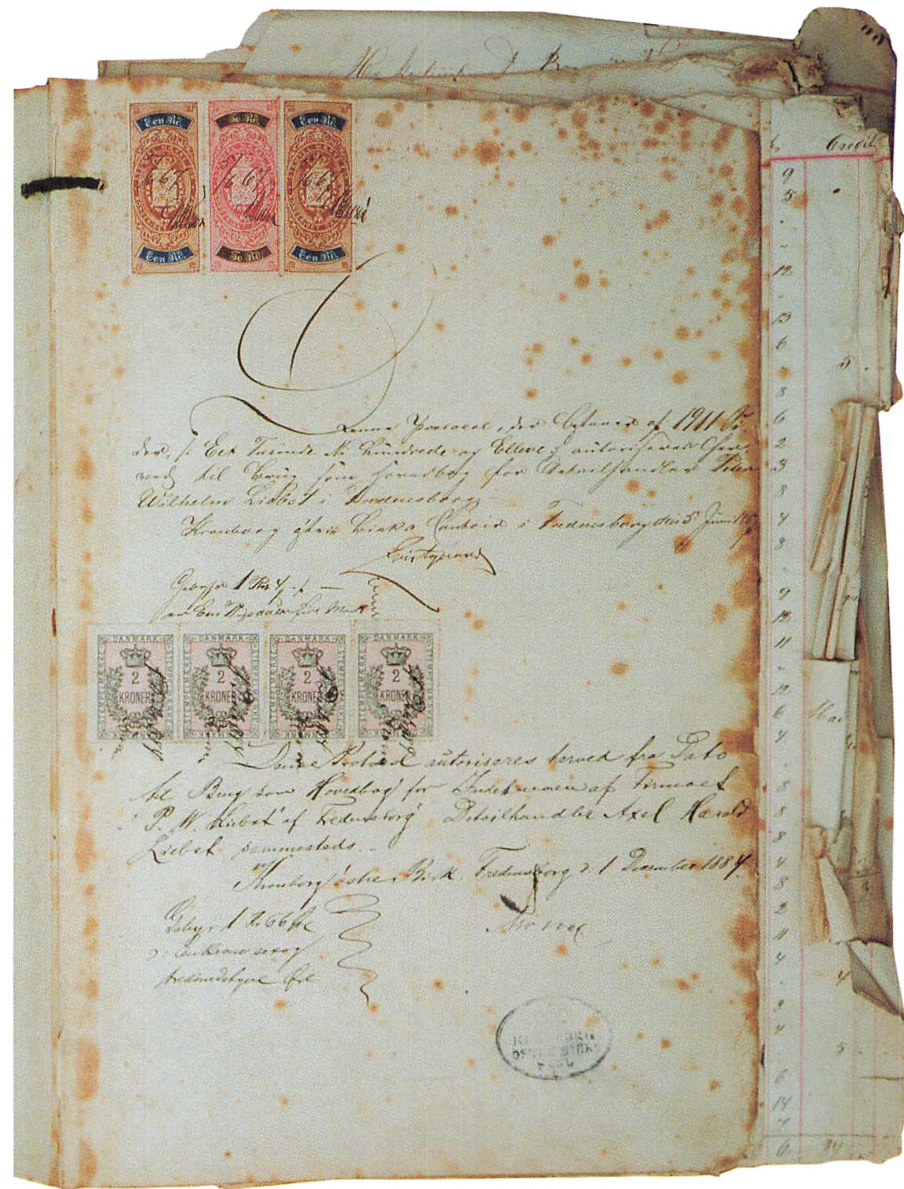
Købmandsgården var, som man husker eller forestiller sig den slags hyggelige butikker med personlig betjening og god service. Men til gengæld langt højere priser end nutidens discountmarkeder.

af mærket »Lynell« til 4 kn pn btl. Læg mærke til, at når indholdet er fransk, skal emballagen også være det: btl. = bouteille.

Og hvordan var så betalingsterminerne: kort sagt højst forskelligt. Ser man på postbud N. Vilhelmsen, så skyldte han pr. 1. januar 1884 396,31 kr. Han handlede hos købmanden 2 a 3 gange om ugen og betalte hver den 1. i måneden et acontobeløb, der svingede mellem 10 kr. og 48,89 kr. Uagtet disse ind-

betalinger voksede hans gæld til købmanden, så den pr. november 1884 udgjorde 756,51 kr. Men da har han åbenbart fået sat stolen for døren, eller han er kommet til penge, for på denne dag indbetalte han 454,89 kr. Man kan ud fra disse tal se, at en almindelig lønarbejder kunne få dækket sin og sin families daglige behov + udgifter til lys og varme for ca. 500 kr. pr. år.

Baron Haxthausen derimod betaler sine indkøb af vin kontant.

Husets store kassebog - eller nærmere betegnet - debitorbog, der stadig befinder sig trygt og godt i den forhenværende købmandsgård, giver et herligt tidsbillede. Her ses bogens første side med behørig stempelmærker. Nederste billed giver indtryk af kassebogens betydelige omfang. Carsten Møller fot. 1997.

Hvorfor han så optræder her i bogen blandt købmandens debitorer må guderne vide, men måske har den gode købmand med denne dokumentation villet prale lidt over for sin sam- og eftertid med den fine kunde, han har haft, og den gode vin, han også kunne levere.

Captain Jastrau har derimod været en snøbel. I 1876 betalte han ikke for sine varer. I 1877 betalte han ikke og heller ikke i 1878. Først den 19. september 1879 afgjorde han sit mellemværende med købmanden, men da skyldte han også 718,08 kr.

Med gårdejer Jørgen Olsen, Lønholt, havde P.W. Liebst en udmærket ordning: for sine varer betalte gårdejeren ikke med rede penge, men med smør.

Med arbejdsmand Chr. Rasmus-

sen var det derimod en sørgelig historie. Han havde gennem nogle år gjort sine sparsomme indkøb hos Liebst. Sidste gang han handlede der, var den 29. oktober 1882, og da købte han for 62 øre soda. I 1883 optræder han ikke i bogen, men den 31. januar 1884 står der på hans side skrevet med store bogstaver og blå blyant: »Død. Beløbet uerholdeligt.« Hans gæld til købmanden var da på 54,93 kr.

Jeg skal ikke trætte med flere detaljer fra denne gamle kassebog, men spændende læsning er den, har man blot fantasi til at forestille sig, hvad der ligger bag bogens tørre tal og nøgterne oplysninger. Skulle nogen få den idé at skrive en sociolobeskrivelse af Fredensborg omkring år 1875, vil denne bog kunne indgå som et væsentligt element til belysning af folks behov, vaner og adfærd.

Men for at slutte af med ejendommen matr. nr. 58 Fredensborg by, Asminderød sogn: den 1. april 1957 solgte Kaj Liebst ejendommen til Svend Reese. I 10 år drev han forretningen videre, men så var tiden løbet fra denne form for detailhandel. Supermarkedskæder med deres bestyrere og kassedamer overtog købmandens funktion.

Bornholmeren Reese begyndte så at lave keramik, for det havde han også lært på sin fødeø ud over købmandsfaget, og han befandt sig

Kaptajn, slotsforvalter - og debitor - Harald F.F. Jastrau var tillige en udmærket amatørmusiker og dyrkede kammermusikkens ædle kunst med bl.a. mester August Bournonville.

godt ved drejeskiven. I juni 1994 døde Svend Reese og med ham den sidste af dem, der gennem 120 år

drev godt gammelt købmandsskab fra ejendommen Slotsgade 17, Fredensborg.

»Sophus paa Skidtet«, eller »Sidste Kapitel af en Værløse- gaards Historie«

Af Asger Egelund Møller

Det er en velkendt sag, at vejnavne ofte kan fortælle en spændende historie, hvis man ellers kan få den oplyst. Klosterbakken og Munkevej i Værløse danner baggrund for den følgende historie.

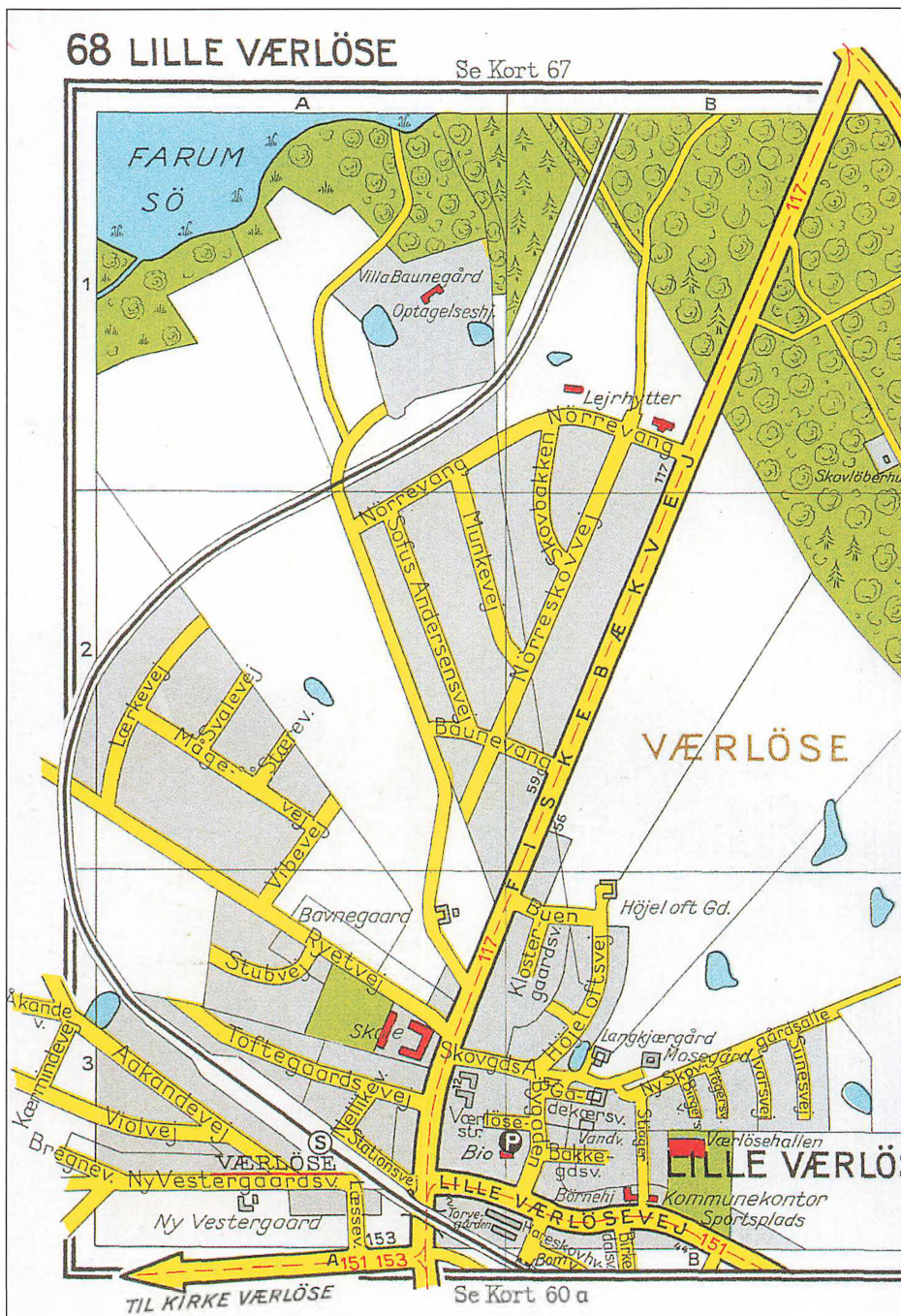
En Sidevej til Nørrevænget (Tidl. Nørrevang) i Værløses nordlige Bydel hedder Klosterbakken. Da Vejen var nyanlagt, blev den udstyret med Navnet: Sofus Andersens Vej. Men det fik den altsaa ikke Lov til at beholde - velsagtens fordi ingen af Tilflytterne paa den nye Vej kendte noget til Sofus Andersen. Navnet sagde dem ingenting. Denne Sofus Andersen, som efter Grundejerforeningens og Bystyrets nærmere Overvejelser frakendtes Retten til en Opkaldelse, bør dog ikke glide helt ud af Lokalhistorien.

Sofus Andersen var Gaardejer. Det er hen over hans Marker, de lange Parcelhusveje, Klosterbakken og Munkevej, nu strækker sig. Hans Gaard havde ikke noget Navn, medens han levede. Hans Svoger og Medsvogre, der sad paa store Gaarde i Buddinge og Gladsaxe, talte om »Sophus paa Skidtet«, hvormed de i al Venskabelighed mente, at Jordan til hans Gaard var af ringe Bonitet. Og heri havde de Ret. Sofus Andersens Søn, som overtog Gaarden efter sin Far, havde en Datter, Emma, der var født med Hjerte-
fejl. Hun var et saakaldt »blaat

Barn«. Det drejede sig om en Skavank, som Lægerne dengang ikke kunde kurere. Forældrene maatte tage til Efterretning, at Barnet ikke kunde leve længe. Over 25 Aar blev et »blaat Barn« aldrig. Det gjaldt derfor om, at den hjertessvage Emma fik mest muligt ud af de faa Aar, der var hende beskaaret. I det daglige arbejde paa Gaarden, blev der kun paalagt hende smaa og meget overkommelige Pligter. Hun fik mest Lov til at læse, og heldigvis var hun velbegavet. I sin Læsning af Topografier fandt hun ud af, at hendes Fødehem i gamle Dage havde hørt under Esrum Kloster. Derfor foreslog hun Forældrene, at Gaarden skulde bære Navnet »Klostergaarden«. Forældrene tyggede lidt paa det Forslag. Der var et stort Skridt fra »Sophus paa Skidtet« til »Klostergaarden«. - Men Datteren fik sit Ønske opfyldt. Herefter hed Gaarden altsaa: Klostergaarden. Vejnavnet »Klosterbakken« er naturligvis udledt heraf. Og saa maa man i Bystyret have tænkt: Hvor der var et Kloster, har der ogsaa været Munke. Derfor blev Parallelvejen benævnt »Munkevej«.

Den blaa Pige, Emma, kan glæde sig i sin altfor tidlige Grav over, at hendes Historielæsning har sat sig et varigt Minde: En Klosterbakke og en Munkevej.

Men Sofus Andersen vilde vende sig i sin Grav, hvis han kunde se, hvad der er blevet af hans kære Gaard. At Jordan var ringe, kunde ikke nægtes. Til Gengæld laa Gaarden meget smukt. Ingen Gaard i hele Danmark havde smukkere Omgivelser, paastod han. Ganske vist kendte han ikke hele Danmark. Han havde levet sin Barndom paa Strandvejskroen »Slukefter« i Hellerup og hans længste Rejse var gaaet med Skib til Stubbekøbing, da han skulde paa Næsgaard Landbrugsskole. Og mere havde han ikke set af Danmark. Men han betænkte sig ikke paa at hævde, at intet Sted i hele Kongeriget var saa kønt som her, hvor man mod Øst havde Nørreskoven, mod Vest Ryget-Skov og imod Nord Udsigten ud over Farum Sø. - Kunde man tænke sig noget smukkere? Saa dvælede hans Blik ved den lille Farum Kirke Nord for Søen. »Kender du Pastor Boyes Digt om Kirkeklokken i Farum?« Det gjorde jeg, men jeg huskede ikke alle Versene udenad, saadan som gamle Sofus Andersen. Han fremsagde saa nogle Vers af Digtet om Drengen, der ved Midnatstid skulde skrabe Rust af Kirkeklokken. Det kunde helbrede hans syge Mor. Hans Sans for Vers røbede sig ogsaa ved andre Lejligheder. Jeg har vel været 8 Aar, da jeg ved et Besøg paa hans Gaard (der altsaa dengang endnu ikke hed Klostergaarden) blev spurgt: »Hvorfor er Landbobarnet saa sund og stærk, men Storbybarnet saa bleg?« Det vidste jeg ikke, men den gamle Sofus Andersen saa paa mig med sine milde, lyseblaa Øjne og gav mig Svaret: »Det er, fordi Landet er Vor Herres Værk, men Storbyen, den er vor egen«. Ordene »blegen« og »egen« blev naturligvis udtalt, som de stavedes. Dengang

På Kraks kort fra 1961 finder man stadig Sofus Andersens Vej. Det er en af sidevejene til Nørrevang, der iøvrigt i dag ligeledes er omdøbt, omend mindre radikalt til Nørrevænget.

brugtes ikke Dagligtale i Vers. Men nu er Sofus Andersens Marker, som var Vor Herres Værk, dækket af Bebyggelse. Det blev han sparet for at opleve.

Klostergaarden og dens Beboere er ikke indtegnet i Historien. Dog finder man Gaardens sidste Ejer, Laurits Andersen, omtalt paa en halv side i den tidligere Finansminister Poul Møllers Erindringsbog

»Mennesker og Meninger« (1970). Han omtaler en politisk Diskussion med Laurits Andersen, en Søn af »Sophus paa Skidtet«. Det, der diskuteres, er et saakaldt Kriseforlig, flikket sammen af Ministeriet Stauning og den konservative Christmas Møller. Poul Møller skriver: »Min fars fætter, der var gård-ejer i Værløse, sagde, det var den rene almisse til landbruget, og han

var gal i hovedet. Jeg mente, at de vel kunne sige nej tak, hvis de ikke havde brug for pengene. Det tog han mig meget ilde op, det var både frækt og flabet, og jeg forstod, at jeg ikke skulle sige mere. Hans mor, »tante Anna«, som altså var fars tante og ikke min, var imidlertid enig med mig. Hun fik så at vide, at hun havde det let nok, for hun var på aftægt, mens det var ham, der måtte slide og slæbe, for at der kunne blive noget til hende, hvortil hun tørt bemærkede, at han såmænd havde været ivrig nok for at få hende på aftægt. Det indrømmede han, men da var priserne også meget bedre, både på pattegrise og søer, og da kunne man få al den arbejdskraft, man havde brug for, men nu ville de have både i pose og sæk og tilmed ikke bestille noget. Jeg forstod, at »krisen« herude på landet havde slået skår i meget.....«

Denne hyggelige Samtale maa have fundet Sted omkring 1935. Da havde Krisen »herude paa Landet« hærget saa længe, at mange Landmænd var ved at blive møre. Særlig haardt ramt blev Gaardejerne nær Hovedstaden. Udover alle de Fortrædeligheder, de havde fælles med Landbruget i hele Danmark, maatte de ogsaa opleve Ejendomsskatternes Himmelflugt. Det blev efterhaanden umuligt at drive Landbrug uden at sætte Penge til. Og naar Laanemulighederne var udtømt, var der ingen anden Udvej end at sælge til en »Gaardslagter«, der hurtigt fik Markerne udstykket til Byggegrunde. Blandt dem, der maatte give op, var Klostergaardens Ejer. Hans Søn fortrak til Nyhuse ved Hillerød, men selv følte han sig saa stærkt knyttet til Værløse, at han vilde blive paa Egnen. Ved Gaardsalget beholdt han en Ladvogn og et Spand Heste og nedsatte sig nu som Vognmand, d.v.s. han blev mest beskæftiget med Kørsel af Skrald. Under dette samfundsnyttige Arbejde fandt han sin Død. Formodentlig har han faaet et pludseligt Ildebe-

Klostergaarden i 1920'erne. Fotografiet er optaget med et af datidens Kodak-apparater, som enhver kunne betjene; d.v.s. ofte var det lidt tilfældigt, hvad fotografen fik med på billedet. Om hovedpersonen fik hovedet med, var langt fra sikkert. Her har meningen vel været at fotografere gårdens stuehus, men det er kun blevet til et hjørne af dette. En tilgroet branddam er blevet det centrale i billedet, og det har næppe været meningen. Men i al deres ubehjælpelighed var disse gamle amatørfotografier ærlige. Vi kan ikke være i tvivl om, at billedet viser en ret forsømt gård. Det ses tydeligt, at stråtaget er meget tyndt. Den mørke trekant på taget nær gavlen er et stykke af en let-harve, der er smidt derop for at holde sammen på et særlig svagt sted på det bedrøvelige stråtag. Fotografi i Værløse lokalhistoriske Arkiv.

findende. I hvert Fald gled han ned fra Bukken, ned bag Hestene, som han ikke naaede at standse. Skraldevognen kørte hen over ham, og han var død paa Stedet.

En af hans Kusiner, en meget agtværdig ældre Dame, bragte mine Forældre Nyheden om den slemme Ulykke. Kusinen var, som sagt, en yderst respektabel Dame, men paa-faldende snobbet. Da hun fortalte om den forulykkede Fætter, forstod man, at hun ikke sørgede saa meget over, at Fætteren var død - for vi skylder jo alle Vor Herre en Død, som Holger Drachmann siger i sit store Digt »Den sidste Parade«.

Kusinen havde i sit Manogni-Bogskab Drachmanns Digte smukt indbundet og med Guldsnit. For hun holdt meget af Vers. Nej, det var de nærmere Omstændigheder ved Ulykken, der smertede hende: At Fætteren var blevet kørt over af en Skraldevogn. Det fandt hun dybt tragisk. - Man fik den Tanke, at hvis Fætteren var blevet kørt ihjel under en kongelig Karet, vilde det ikke have været nær saa sørgeligt. Hun havde altid tilkendegivet sit Mishag, naar nogle i Familien omtalte hendes Onkel »Sophus paa Skidtet«. For hende gjaldt den Undskyldning ikke, at det kun var sagt i

Spøg. Hun forstod nemlig slet ikke Spøg. - Og nu skulde hun opleve, at hendes Fætter blev kørt ihjel under en Skraldevogn, tilmed hans egen. Hun syntes, at det maatte skade Familiens Omdømme, som laa hende stærkt paa Sinde. Hun stod uforstaaende over for denne nærmest upassende Afslutning paa Klostergaardens Historie. Men Herrens Veje er uransagelige, havde hendes Konfirmationspræst sagt. Det var i 1891. Og de Ord stod vel stadig ved Magt, selv om næsten alting var lavet om, siden hun var blevet konfirmeret.

Nordsjælland har flere seværdigheder, der trækker folk til...

- dig og mig & Wiibroe

Et Billed-Blad,
til nyttige Landskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmantring,
for alle Stænder.